

## <sup>336H</sup> TÜRK BOŞANMA HUKUKUNDA BİR İHTİYAÇ: KİSMİ ANLAŞMALI BOŞANMA

(A NEED IN TURKISH DIVORCE LAW: PARTIAL CONSENSUAL DIVORCE)

Dr. Öğr. Üyesi Eray Aksın ATAR <sup>337\*</sup> <sup>338\*\*</sup>

### ÖZ

Pozitif hukukumuzda anlaşmalı boşanmaya hükmedilebilmesi için eşlerin hem boşanma iradesinde hem de boşanmanın yan sonuçları üzerinde anlaşmış olmalarını gerektirmektedir. Ancak bazen yan sonuçlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle anlaşmalı boşanma süreci başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Çalışmamızda Roma, İslam, Alman ve İsviçre hukukundaki anlaşmalı boşanma düzenlemeleri incelenmiş; özellikle İsviçre hukukunda yer alan kısmi anlaşmalı boşanma kurumu Türk hukuk sistemi için “de lege ferenda” kapsamında örnek olarak ele alınmıştır.

Kısmi anlaşmalı boşanma imkânı sayesinde, tarafların yalnızca boşanma iradesinde anlaşmaları durumunda dahi evliliğin sona erdirilmesi mümkün hale gelebilecek; boşanmanın yan sonuçları ise hâkimin müdahalesine açık bırakılarak boşanma süreci sekteye uğratılmamış olacaktır. Böyle bir düzenleme hem tarafların iradelerine saygı gösterilmesini hem de yargılamanın daha etkin ve adil bir biçimde sürdürülmesini sağlayacaktır.

**Anahtar Kelimeler:** Boşanma, Anlaşmalı Boşanma, Kısmi Anlaşmalı Boşanma, Boşanma Protokolü, Boşanma Protokolünün Bağlayıcılığı.

### ABSTRACT

Under the prevailing framework of Turkish positive law, consensual divorce requires that spouses not only agree on the intention to dissolve the marriage but also reach a full accord on all ancillary consequences thereof.

---

<sup>336H</sup> Eserin Dergimize geliş tarihi: 19.04.2025. İlk hakem raporu tarihi: 06.05.2025. İkinci hakem raporu tarihi: 07.05.2025. Üçüncü hakem raporu tarihi: 13.05.2025. Onaylanma Tarihi: 16.05.2025.

<sup>337\*</sup> Doktor Öğretim Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı.

<sup>338\*\*</sup> Yazarın ORCID belirleyicisi: 0000-0002-8652-3843.

**Esere Atıf Şekli:** Eray Aksın Atar, “Türk Boşanma Hukukunda Bir İhtiyaç: Kısmi Anlaşmalı Boşanma”, YÜHFD, C.XXII, 2025/2, s.551-606.

*However, in practice, disputes concerning these subsidiary matters frequently obstruct the realization of a consensual divorce.*

*This study undertakes a comparative analysis of consensual divorce mechanisms within Roman, Islamic, German, and Swiss legal systems. Particular emphasis is placed on the partially consensual divorce model recognized in Swiss law, which is proposed as a normative reference for Turkish law in a de lege ferenda context.*

*By introducing the possibility of partially consensual divorce, it would be legally feasible to terminate the marital union based solely on the parties' shared intent to divorce, while delegating unresolved ancillary issues to judicial determination. Such a legal arrangement would not only uphold party autonomy but also enhance the efficiency and fairness of divorce proceedings.*

**Keywords:** *Divorce, Consensual Divorce, Partially Consensual Divorce, Divorce Agreement, Binding Nature of Divorce Protocol.*

\*\*\*

## GİRİŞ

Evlilik ve boşanma hem bireysel hem de toplumsal yaşamın temel yapı taşları arasında yer almakta, bu alanlardaki hukuki düzenlemeler ise toplumsal değişimlere paralel olarak evrilmektedir. Evlilik kurumuna yüklenen anlamlar tarihsel süreç içerisinde önemli değişiklikler göstermiştir. Günümüzde evliliğin yalnızca bir aile bağı olmanın ötesinde, bireysel tatmin ve duygusal birliktelik beklentileriyle şekillenmesi, boşanmanın, toplumsal olarak büyük ölçüde kabul gören bir olgu haline gelmesine ve boşanma oranlarının artmasına neden olmuştur.

Boşanmanın mali sonuçları ise hem boşanma sonrası hukuki düzenlemeler hem de sosyal devlet politikaları aracılığıyla özellikle ekonomik olarak zayıf durumda bulunan eş için daha katlanılabilir hale getirilmiştir. Boşanma oranlarındaki artış, birçok faktörün birleşimiyle açıklanabilir. Bunlar arasında bireysel özgürlük arayışı, kadınların ekonomik bağımsızlığı, doğum kontrolünün yaygınlaşması ve evlilikten beklenen duygusal tatminin gerçekleşmemesi sayılabilir.

Bu bağlamda, kanun koyucunun boşanma hukukundaki düzenleme çabaları her zaman toplumsal gerçeklik ile tam uyum içinde olmamıştır. Hukukun yalnızca değişen toplumsal gerçekliği yansıtması değil, aynı zamanda evlilik kurumunu koruyarak insan onuru ve bireysel özerkliği güvence altına alması beklenmektedir. Bu çerçevede, anlaşmalı boşanma kurumunun gelişimi önemli bir dönüşümün yansımasıdır.

Anlaşmalı boşanma, tarafların evlilik birliğini sona erdirmeye iradesinde uzlaştıkları ve boşanmanın mali ve kişisel sonuçlarını birlikte belirledikleri bir süreçtir. Anlaşmalı boşanma düzenlemeleri, hukukun boşanma süreçlerine daha esnek, birey odaklı ve uzlaşmaya dayalı bir yaklaşımı benimsemesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, modern boşanma hukuku, yalnızca evlilik birliğinin sona erdirilmesiyle değil, aynı zamanda çocukların korunması, mali dengenin sağlanması ve bireylerin yeni bir yaşama geçiş sürecinde desteklenmesiyle ilgilidir.

Evlilik dışı birlikteliklerin ve yaşam ortaklıklarının yaygınlaşması, boşanma sonrası aile yapılarında artan çeşitlilik ve toplumun evliliğe yüklediği anlamların dönüşmesi göz önüne alındığında, anlaşmalı boşanma kurumunun önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Özellikle çocukların ve ebeveynlerin psikolojik, sosyal ve ekonomik yüklerinin hafifletilmesi açısından, çatışmasız bir boşanma süreci sağlayan anlaşmalı boşanmanın, modern aile hukukunun merkezinde yer alması kaçınılmazdır.

## **I. ANLAŞMALI BOŞANMANIN BOŞANMA HUKUKUNDAKİ YERİ**

### **A. Boşanma Sistemleri İçerisinde Anlaşmalı Boşanmanın Yeri**

Mukayeseli hukuk incelendiğinde boşanma yasağının hâkim olduğu ve boşanmanın serbest olduğu hukuk sistemlerinin tarihsel süreç içerisinde mevcut olduğu görülmektedir. Boşanmaya izin vermeyen veya boşanmayı ciddi şekilde kısıtlayan sistemlerde, boşanmaya izin verilmemesinin arkasında çeşitli olgular bulunabilir. Örneğin, bazı dini inanışlar boşanmayı yasaklar veya sadece çok özel durumlarda mümkün kılar. Katolik inancında evlilik tanrısal bir bağ olarak görüldüğünden boşanma mümkün değildir. Ancak evliliğin geçersiz olduğu kanıtlanabilirse, kilise tarafından iptal edilebilmektedir<sup>339</sup>.

Geleneksel Hindu inancında da evlilik kutsal ve ömür boyu süren bir bağ olarak görülür. Hindistan'da modern hukukla boşanma mümkün olsa da bazı

<sup>339</sup> VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, Ailenin Çilesi Boşanma, Çağdaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1976, s. 136; TEKİNAY Selahattin Sulhi, Türk Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 1990, s. 166. Hristiyanlıktaki reform yanlısı görüş, evliliğin zina ve itimatsızlık gibi durumlarda boşanma yoluyla sona erdirilebileceğini kabul etmektedir. Daha sonra 16. yy.dan itibaren, reform hareketiyle Protestanlıkta, evliliğin kutsal bir bağ olduğu düşüncesi reddedilmiş ve evliliğin mahkeme kararıyla sona erdirilmesi mümkün hale gelmiştir. ÖZDEMİR Nevzat, Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma, Beta, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 5.

geleneksel topluluklarda sosyal baskılar nedeniyle boşanmak çok daha zordur. Bazı ülkelerde ise yasal olarak boşanmanın mümkün olmadığı görülmektedir. Örneğin, Filipinler resmi olarak boşanmanın yasak olduğu nadir ülkelerden biridir. Filipinler’de boşanma hakkı yalnızca Müslüman azınlık için tanınmıştır. Diğerleri için uzun ve maliyetli bir süreç olan evliliğin iptali tek seçenektir<sup>340</sup>. Benzer bir düzenlemenin 2011 yılına kadar Malta için de geçerli olduğu görülmektedir.

Boşanmanın serbest olduğu sistemlerde, kişiler serbest şekilde evlenebildikleri gibi serbest ve özgür iradeleriyle boşanabilmektedirler. Sözleşme serbestisini evlenme sözleşmesi için de benimseyen bu sistemde eşler tek taraflı olarak ya da karşılıklı anlaşmak suretiyle herhangi bir neden göstermeden istedikleri zaman evlilik birliğini sona erdirebilmektedirler. Boşanmanın serbest olduğu bu sistemler, eski Babil, İbrani, Roma ve Cermen ile Sovyet Rusya hukuklarında görülmektedir<sup>341</sup>.

Dini ve yasal sebeplerin dışında kültürel ve toplumsal engeller de boşanmanın hoş görülmemesine sebebiyet verebilir. Bazı toplumlarda boşanma hukuken mümkün olsa da kültürel ve toplumsal baskılar nedeniyle neredeyse imkânsız hale gelebilir. Bu tip toplumlarda özellikle boşanmış kadınlara yönelik damgalama yaygındır. Ailelerin boşanmayı engellemek için baskı yapması sık görülür. Ayrıca kadınların ekonomik bağımsızlığa sahip olmaması da boşanmayı zor bir hale getirmektedir. Evlilik eski toplumlarda korunması gereken bir kurum olarak görülmekteydi. Örneğin, Platon “*Yasalar*” isimli eserinde aile düzeni ve evliliğin toplumun temeli

<sup>340</sup> Konuya ilişkin bir haber için bkz. [https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2011/06/110617\\_fooc\\_philippines#:~:text=Filipinler'de%20boşanmaya%20izin%20yok,karısı%20veya%20eski%20kocası%20var.&text=Bu%20konudan%20genellikle%20açık%20bir,yapmış%20olması%20son%20derece%20muhtemel,\(E.T: 12.02.2025\).](https://www.bbc.com/turkce/izlenim/2011/06/110617_fooc_philippines#:~:text=Filipinler'de%20boşanmaya%20izin%20yok,karısı%20veya%20eski%20kocası%20var.&text=Bu%20konudan%20genellikle%20açık%20bir,yapmış%20olması%20son%20derece%20muhtemel,(E.T: 12.02.2025).)

<sup>341</sup> Bu konuda, *Velidedeoğlu*'nun Sovyet Rusya'da eşlerin anlaşarak serbest şekilde boşanabildikleri sistemin kaldırılmasına ilişkin açıklamalarına bakılabilir. Yazar, eski yöntemin kaldırılmasının sebebi olarak kendisine verilen şu cevabı nakletmektedir; “*Eski yöntemde, evde çıkan küçük bir tartışma sonucunda öfkeye kapılan karı veya koca hemen kamu görevlisine başvurarak evlilik kaydını kütükten sildiriyor, yani boşanıyordu. İki gün geçince barışıyorlar ve yeniden gelip evleniyorlardı. Böylece evlenme ve boşanma kütüklerinde büyük bir karışıklık oluyordu. İşte böyle uzun boylu düşünmeden yapılan fevri boşanmalara ve kütük kayıtlarında karışıklığa meydan vermemek için yasada bu değişiklik yapıldı. Kimi zaman boşanmayı isteyen eş bu süre içinde, yaptığına pişman oluyor, kimi zaman da kendisine bildirim yapıp çağırdığımız öbür eş, girerek karı veya kocasıyla barışıyor ve böylece birçok boşanmaların önü alınmış oluyor.*”. VELİDEDEOĞLU, s. 145. *YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

olduğu fikrini tartışarak kişinin otuz ile otuz beş yaş arasında mutlaka evlenmesi gerektiğini ifade eder<sup>342</sup>.

Boşanmanın kolaylaştırılmasına rağbet dönemselsel olarak değişkenlik göstermiştir. Anlaşmalı boşanma gibi boşanmayı görece kolaylaştırıcı düzenlemelere karşı olanlar, evliliğin yalnızca zevk ve sefa için kurulmadığı fikrini savunuyordu. Bu görüşe göre, evlilik, eşler açısından önemli yükümlülükler getiren kamu hukuku karakteri olan hukuki bir kurumdur. Bu yükümlülükler; eşlerin birbirlerine, çocuklarına ve topluma karşı sorumluluklarının bir parçası olarak görülüyordu. Eşlerin anlaşması yoluyla boşanma imkanının kabulü halinde, söz konusu bu yükümlülüklerin eşlere ağır gelmesiyle birlikte eşlerin boşanma yoluna başvuracağı ve bu durumun başta çocuklar olmak üzere toplumu büyük bir zarara uğratacağı düşünülüyordu<sup>343</sup>. 17. ve 18. yy.da hakim olan tabii hukuk düşüncesinde, boşanma konusunda kilisenin engelleyici ve katı tutumunun ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Tabii hukuk görüşüne göre, tamamen eşlerin iradeleri ile kurulan bir sözleşme olan evlilik yine eşlerin iradeleri ile ortadan kaldırılabilirdir<sup>344</sup>.

## **B. Mukayeseli Hukukta Anlaşmalı Boşanmanın Yeri**

### **a. Roma Hukukunda**

Roma hukuku, Batı hukuk sistemlerinin temel taşlarından biri olarak yalnızca özel hukukun değil, aile hukukunun da önemli ilkelerini barındırmaktadır. Bu bağlamda, evlilik ve evliliğin sona ermesi, Roma toplumunun sosyal yapısıyla doğrudan ilişkili kurumlardır. Boşanma (*divortium*), özellikle Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde gelişen hukuki yapılar çerçevesinde hem bireysel özgürlük hem de kamusal ahlakın denetimi açısından önemli bir uygulama alanı bulmuştur. Zira Roma Hukukunda, aile hukukuna ilişkin meseleler hem dini hem de siyasi otoritenin müdahaleleriyle şekillenmiştir.

<sup>342</sup> PLATON, Yasalar, Say Yayınları, İstanbul, 2021, 721b-d; 774a-b.

<sup>343</sup> CİN HALİL, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2. Baskı, Konya, 1988, s. 338; VELİDEDEOĞLU, s. 151. Boşanmanın kolaylaştırılmasının boşanma sayılarında artışa sebebiyet vereceği düşüncesine de katılmamaktayız. 1943 yılında gerçekleştirilen bir konferansta, boşanma sayılarının arttığından dem vurulmakta, kanunda yeni boşanma sebeplerine yer verilmesinin bu artışı hızlandıracağından bahsedilmektedir. Söz konusu konferansa anlaşmalı boşanmaya ilişkin, geçinmeye gönlü olmayan ve her ikisi de boşanma yanlısı olan eşlerin geçimsizlik sebebine dayalı olarak boşanmalarının mümkün olduğu ve karşılıklı anlaşmaya dayalı boşanmaya izin verilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. VELİDEDEOĞLU, s. 192.

<sup>344</sup> ÖZDEMİR, s. 6.

Roma Hukukunda boşanmadan söz edebilmek için öncelikle geçerli bir evliliğin varlığı gerekirdi. Roma toplumunda evlilik (*matrimonium*), yalnızca bireyler arası bir sözleşme değil, aynı zamanda toplumsal bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Roma Hukukunda evliliği diğer birlikteliklerden ayıran temel unsur, eşlerin karı ve koca olarak yaşamak şeklindeki devamlılık arz eden (*affectio maritalis*) düşüncesi ile bir erkekle kadının toplumda karı ve koca olarak yer alma (*honor matrimonii*) düşüncesidir<sup>345</sup>.

Roma Hukukunda evlilik manusu evlilik ve sine manu (manussuz) evlilik olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilmekteydi<sup>346</sup>. Bu farklılığın etkileri boşanmaya da sirayet etmiştir. Manuslu evlilikte boşanma daha sınırlı bir özgürlük içerirken, manussuz evliliklerde eşlerin birbirinden ayrılması, karşılıklı veya tek taraflı bir irade beyanıyla mümkündür. Roma'da, evli kadın üzerinde hakimiyet kurulmasının önemi azaldığından manussuz evlilikler artmıştır. Manussuz evliliklerde, karı ve kocanın birlikte arzusu ile (*divortium communi consensu*) veya taraflardan yalnız birinin isteği ile evlilik birliğini sona erdirmek mümkündür<sup>347</sup>. Eşlerden birinin, evlilik birliğini devam ettirme konusundaki iradesinin ortadan kalktığından diğer eş tarafından açık bir şekilde anlaşılabilir olması gerekir. Eşlerin boşanma yönünde beyanlarını (*repudium*) diğer eşe açık bir sözle, davranışlarla veya bir elçi aracılığıyla bildirmeleri mümkündür<sup>348</sup>.

Roma Hukukunda boşanma, toplumsal yapının dinamiklerine paralel biçimde gelişmiştir. Başlangıçtaki bireysel özgürlük temelli anlayış özellikle

<sup>345</sup> KOSCHAKER Paul/AYİTER Kudret, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Hukukunun Ana Hatları, 1. Baskı, İzmir, 1993, s. 303; Dİ MARZO Salvatore, Roma Hukuku, (Çev. UMUR Ziya), 1. Baskı, İstanbul, 1959, s. 177; GÖNENÇ Fulya İlçin, "Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)", AÜEHFD, C. VII, S. 1-2, 2003, s. 646.

<sup>346</sup> Manuslu evliliklerde kadın, kocanın ailesine ve potestas'ına geçerken; sine manu evliliklerde kadın kendi ailesinin hukuki denetiminde kalmaktaydı. Manuslu evlilikler; coemptio, conferreatio ve usus adı verilen üç işlemten biriyle yapılabiliyordu. *Coemptio*, sembolik bir "satım alma" işlemiyle kadının kocanın otoritesine geçmesini sağlayan evlilik biçimidir. Burada gerçek bir mal alışverişi değil, hukuki bir ritüel söz konusudur. Kadın, adeta çeyiziyle birlikte "alınır" gibi sembolik bir işlemle evlenirdi. *Conferreatio*, yüksek sınıflara özgü, dini ritüeller içeren eski evlilik biçimidir. Kadın, kocanın *manusu* altına bir kutsal evlenme töreni ile girerdi. *Usus*, kadının belirli bir süre boyunca aralıksız olarak bir erkekle birlikte yaşamaya sonucunu, erkeğin onun üzerinde *manus* kazanmasıyla oluşan evliliktir. ARAS Bahattin, Roma Hukukunda Evlenme ve Boşanma (Divortium), Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 18, S. 2., 2010, s. 222 vd. (215-242); GÖNENÇ, s. 648 vd.

<sup>347</sup> ARAS, 231.

<sup>348</sup> GÖNENÇ, s. 647.

Hristiyanlığın kabulüyle birlikte kamusal denetimle dengelenmiştir. Bu gelişim süreci, yalnızca boşanmanın şekli ve gerekçeleri açısından değil, aynı zamanda kadının sosyal ve ekonomik statüsü üzerinde de belirleyici olmuştur.

İlk dönem Roma hukukunda boşanmanın herhangi bir sebebe dayanması gerekmiyorken, *Iustinianus* döneminde boşanma sebepleri dört ana başlık altında toplanmıştır<sup>349</sup>. Roma hukuk sisteminde boşanma, uzun süre boyunca tarafların karşılıklı rızasına dayanan bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür. Özellikle *consensus facit nuptias* (evliliği tarafların rızası oluşturur) ilkesi doğrultusunda, evliliğin sona erdirilmesi de aynı şekilde tarafların ortak iradesine bağlanmıştır. Bu anlayış, klasik Roma hukukunun temel yapı taşlarından biri haline gelmiş ve boşanma, toplumsal hayatta geniş kabul gören bir uygulama olmuştur. *Iustinianus* döneminde başlangıçta eşlerin anlaşmasıyla boşanmalar serbest bırakılmışken, ilerleyen süreçte bu serbestliğin toplumda aile kurumunu zayıflatabileceği endişesiyle bazı sınırlamalar getirilmiştir. *Iustinianus*, boşanmaların yaygınlaşmasının önüne geçmek amacıyla karşılıklı rızaya dayanan boşanmaları yasaklamaya yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu sınırlama çabaları, Roma toplumunda yüzyıllar boyunca yerleşmiş olan boşanma serbestisi anlayışı karşısında etkisiz kalmıştır. Nitekim getirilen sınırlamaların arzu edilen sonuçları doğurmadığı açıkça görülünce, MS. 566 yılında boşanmayı sınırlayan düzenlemelerin büyük bir kısmı yürürlükten kaldırılmıştır. Bu gelişme, Roma'da Hristiyanlığın kabulüne kadar boşanma konusunda görece bir serbesti ortamının mevcut olduğunu ve Hristiyanlığın etkisiyle getirilmek istenen kısıtlamaların kalıcı olamadığını göstermektedir. Boşanmayı sınırlama yönündeki yasal müdahaleler, toplumda yerleşmiş olan manussuz ve yalnızca tarafların rızasına dayalı evlilik anlayışıyla çelişmiş ve bu nedenle de uygulamada başarıya ulaşamamıştır<sup>350</sup>.

<sup>349</sup> *Divortium bona grita*, *Iustinianus* döneminde, eşlerden bir tanesinin, taraflara kusur yüklenmesi mümkün olmayan bir sebepten dolayı evlilik birliğini sona erdirmesi durumudur. *Divortium ex iusta causa*, taraflardan birinin kusurlu davranışına dayanan boşanma sebebidir. *Divortium sine iusta causa*, hukuki bir sebebe dayanmaksızın yapılan boşanmalardır. *Consensus*, karşılıklı rızaya dayanan boşanmalardır. GÖNENÇ, s. 653, 654.

<sup>350</sup> Dİ MARZO, s. 201. Konu hakkında detaylı bilgi almak için bkz. MCGINN Thomas, "The Law of Roman Divorce in the Time of Christ", *The Historical Jesus in Context*, (Ed. LOPEZ Donald), Princeton University Press, Oxford, 2006, s. 309-323.

## b. İslam Hukukunda

İslam hukukunda<sup>351</sup> Kuran-ı Kerim’de boşanmaya ilişkin konular doğrudan veya dolaylı olarak, Talâk 2/1-7, Bakara 2/226-241, Nisa 4/20, 21 ve 35, Ahzâb 33/28, 49 ve 52 ve Tahrim 66/5. Ayetinde yer almaktadır. Bu Ayetler içerisinde anlaşmalı boşanmanın dayanağı olarak Talâk 65/2<sup>352</sup> ile Bakara 2/229 Ayetleri gösterilmektedir<sup>353</sup>. Hem Bakara 2/228<sup>354</sup> ve Bakara

<sup>351</sup> İslam Hukukunda boşanma kelimesini karşılayan doğrudan bir terim bulunmamakla birlikte müfârakât teriminin bu manaya geldiği kabul edilmektedir. ÇEVİK Naci, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Tefrik”, Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 1, S. 2, 2013, s. 25.

<sup>352</sup> “(Bekleme) sürelerini doldurdıklarında onları ya uygun bir şekilde (nikâhınızda) tutun veya onlardan uygun bir şekilde ayırın! İçinizden adil iki kişiyi de şahit tutun! Şahitliği Allah için yapın! İşte bu, Allah’a ve ahiret gününe inananlara verilen öğüttür. Kim Allah’a karşı takvâli (duyarlı) olursa (Allah) ona çıkış yolu yaratır.” <https://www.kuranokuyan.com/65-talak-suresi-2-ayet>, (E.T: 12.02.2025).

<sup>353</sup> “Boşama iki kezdir. (Bundan sonrası) ya iyilikle tutmak ya da güzellikle bırakmaktır Kadınlara verdiklerinizden (boşanmada) bir şey almanız size helal olmaz. Ancak (eşler) Allah’ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam uygulayamaktan korkarlarsa bu durum istisnadır. Siz de onların (eşlerin), Allah’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de vebal yoktur. Bunlar Allah’ın sınırlarıdır; onları aşmayın! Kim Allah’ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” <https://www.kuranokuyan.com/2-bakara-suresi-229-ayet>. Söz konusu bu Ayette, Yüce Allah beyanı gereği iddetin sayılmasını, bu sürenin çok iyi hesaplanmasını emretmektedir ki bu da iddet süresinin her bir talak için sayılıp tamamlanmasını hükme bağlamaktadır. Boşamanın ilk iki aşaması demek olan ve dönüşün mümkün olduğu ric’î talak’ta iki defa irade beyanı ve kararlılık gerekmektedir. Burada sayılıp iyice hesaplanması istenen süre her bir talak için geçerlidir ve Bakara 2/229’da belirtildiği gibi talâk iki keredir; üçüncünün sonunda artık karar verilmesi gerekmektedir. Bakara 2/231 ve 232’de verilen bilgilere göre, kadınların boşanma süreçlerinde “sürenin sonuna ulaşmaları”ndan söz edilmektedir ki burada beklenmesi gereken bir sürenin olduğu açıkça ortadadır. Ahzâb 33/49’da verilen bilgiye göre, nikahlanıp da cinsel birliktelik yaşamayan ve bu esnada boşanan kadınlar için sayılması gereken herhangi bir iddet süresinin olmadığı ifade edilmektedir. <https://www.kuranokuyan.com/65-talak-suresi-2-ayet>, (E.T: 12.02.2025). Konuya ilişkin çeşitli hadisler için bkz. ATEŞ Süleyman, “Kur’an-ı Kerim’de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXIII, (1978), s. 266, 267.

<sup>354</sup> “Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine (evlenmeden) üç âdet hâli beklerler. Onlar Allah’a ve ahiret gününe inanmışlarsa, rahimlerinde Allah’ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helal olmaz. (Kocaları) barışmak isterlerse, bu durumda onları (boşanma sürecindeki eşlerini) geri almaya daha fazla hak sahibidir. (Erkeklerin) kadınlar üzerindeki (hakları gibi), kadınların da (erkekler üzerinde) belirli (hakları) vardır. O (boşanma sürecindeki) erkeklerin, onlara (boşanma sürecindeki kadınlara dönmede) bir derece (önceliği) vardır. Allah güçlüdür, doğru hüküm verendir.” <https://www.kuranokuyan.com/2-bakara-suresi-228-ayet>, (E.T: 12.02.2025).

2/231<sup>355</sup>, hem de Talâk 65/2’de ilk seçenek olarak “eşleri nikahta tutma”dan bahsedilmesi, öncelikli olarak evliliklerin sürdürülmesinin gerektiğini dolaylı olarak ortaya koymaktadır. Ayette geçen “(Kocaları) barışmak isterlerse, bu durumda onları (boşanma sürecindeki eşlerini) geri almaya daha fazla hak sahibidir.” ibaresinde de bu durum anlaşılmaktadır.<sup>356</sup>

İslam hukukunda boşanma talâk, tefviz-i talâk, muhâlea ve tefrik yolu olmak üzere dört şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Kocaya tek yanlı irade beyanı ile diletiği zaman ve resmi makamlara başvurmaksızın evlilik birliğini sona erdirebilme imkânı verilmiştir. Talâk olarak adlandırılan bu imkân yalnızca erkeklere tanınmakla birlikte, tefviz-i talâk durumunda erkeğin kadına boşanma yetkisini verebileceği ve kadının bu durumda kocasını boşayabileceği kabul edilmektedir. İslam hukukunda erkeğe tanınmış olan bu boşanma serbestisinin kadın lehine öngörülmüş olan mehir düzenlemesi ile dengelendiği söylenmektedir. Boşanma, İslam dininde mubah olan işlemler içerisinde hoş görülmemeyen bir durum olarak görülmektedir. Zaruret ilkesi çerçevesinde boşanmaya izin verilmekte ve boşanma işleminin geçerli olabilmesi için önce erkeğin bir süre beklemesi gerekmektedir. Daha sonra sulh teşebbüsünün sonuçsuz kalması ve iki adil şahit huzurunda, talak sıygası telaffuz edilerek talak işleminin gerçekleştirilmesi gereklidir.<sup>357</sup> Kendisine böyle bir yetki verilmemiş olan kadının boşanabilmesi ise ancak muhâlea veya tefrik yoluyla mümkün kılınmıştır.

Tefrik, meşru ve muteber sebeplerin varlığı halinde evlilik birliğinin kadının talebi üzerine hâkim tarafından sona erdirilmesidir. Mezheplere göre tefrik sebepleri farklılık göstermekle birlikte evliliğe engel derecede fizyolojik bir kusur veya hastalık, nafaka yükümlülüğünün yerine

<sup>355</sup> “Kadınları boşadığınız ve onlar da (üç aylık bekleme) süresinin sonuna geldiklerinde onları iyilikle tutun veya iyilikle bırakın! Haksızlık ederek ve (kendilerine) zarar vermek için onları (zorla) tutmayın! Kim bunu yaparsa elbette (öncelikle) kendine kötülük etmiş olur. Allah’ın ayetlerini eğlence edinmeyin! Allah’ın sizin üzerinizdeki nimetini (size verdiği hidayeti), size öğüt vermek üzere indirdiği Kitabı ve hikmeti (doğru hüküm verme yeteneğini) hatırlayın! Allah’a karşı takvâli (duyarlı) olun! Bilin ki şüphesiz Allah her şeyi bilir.” <https://www.kuranokuyan.com/2-bakara-suresi-231-ayet>, (E.T: 12.02.2025).

<sup>356</sup> Çeviride her ne kadar “kocalar” kelimesine yer veriliyor olsa da bu kelime “eşler” arasında kullanıldığı için muhatabın durumuna gereği kadına göre kocası, kocasına göre hanımı anlamını da içermektedir. <https://www.kuranokuyan.com/2-bakara-suresi-228-ayet>, (E.T: 12.02.2025).

<sup>357</sup> HATEMİ Hüseyin, İslam Hukuku Dersleri, Sümer Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 2012, § 14 N. 6, 9.

getirilmemesi, gaiplik veya fena muamele ya da geçimsizlik sebeplerine 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde yer verilmiştir<sup>358</sup>.

Anlaşmalı boşanmaya benzer nitelikte bir yol olan muhâlea, kadının talebiyle, belirli bir bedel karşılığında<sup>359</sup>, (mehirin geri verilmesi veya başkaca bir mali karşılık olabilir) kocasından boşanması anlamına gelir. Muhâlea'nın dayanağı Bakara 2/229'da geçen “*Siz de onların (eşlerin), Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarsanız, kadının (erkeğe) fide vermesinde her iki taraf için de vebal yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır; onları aşmayın!*” ifadesidir<sup>360</sup>. Âyetten, Allah'ın belirlediği sınırlara riayet edememe endişesinin söz konusu olduğu durumlarda, evliliğin bedel karşılığında sona erdirilmesi fiilinin öznesinin çoğunlukla kadın olduğu anlaşılmaktadır. Muhâlea üzerine yapılan çalışmalarda, bu yöndeki taleplerin yer aldığı sicil kayıtları incelendiğinde, başvurunun çoğunlukla kadın tarafından yapıldığı görülmektedir. Talep erkekten geldiğinde ise muhâleanın geçerlilik kazanabilmesi, kadının rızasına bağlıdır<sup>361</sup>.

Muhâlea için aranan şartlardan ilki karı ve kocanın karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanında bulunmuş olmalarıdır. Ebu Hanefî'ye göre öneri koca tarafından yapılmışsa bu durum talâki karısının kabulüne bağladığı anlamına gelir. Kadın tarafından yapılan öneri kocasının kabulünden önce geri alınabilir<sup>362</sup>. Kadının muhâlea talebinin erkek tarafından kabul edilip

<sup>358</sup> ÇEVİK, s. 28.

<sup>359</sup> Mehirin, TMK ve TBK bağlamında hukuki nitelendirmesi için bkz. TÜRKMEN Ahmet, “Yargıtay'ın Bağışlama Yaklaşımı Çerçevesinde Mehir ve Mehirin Geri Alınması”, DEÜHFD, C. 22, S. 2, (2020), s. 549-554; ÇAKIRCA Seda İrem, “Mehir Sözleşmesinin Hukuki Niteliği”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/121- 122 (2019), s. 104-108.

<sup>360</sup> YILMAZ-BİLGİN Esra, *Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma*, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2016, s. 11. Muhâlea ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in uygulaması da bu boşanma türünün meşruiyetini destekleyen önemli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. İslam tarihinde ilk muhâlea örneği olarak aktarılan rivayette, Sâbit b. Kays'ın eşi Hz. Peygamber'e başvurarak eşinden ayrılmak istediğini ifade eder. Rivayetlerde bu talebin gerekçesi olarak, kadının eşine karşı fiziksel bir çekim hissetmemesi, ona karşı soğukluk ve nefret duyması ya da eşinin kendisine kötü davranması gibi çeşitli nedenler belirtilmiştir. Bu başvurunun ardından Hz. Peygamber, kadına kocasından mehir olarak aldığı bahçeyi geri verip veremeyeceğini sorar. Kadının olumlu cevap vermesi üzerine Hz. Peygamber, Sâbit b. Kays'a eşini boşamasını emreder. ALSAÇ Hatice, “İslam Hukukunda Muhâlea ve TMK Anlaşmalı Boşanma ile Mukayesesi”, ESOĞÜFD, C. 9, S. 2, 2022, s. 1170; ATEŞ, s. 275.

<sup>361</sup> ALSAÇ, s. 1169.

<sup>362</sup> ATAR Fahrettin, “Muhâlea”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 2020, s. 397-401.  
*YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

edilmemesi gerektiği konusu tartışma konusu olmuşsa da esasen bu talebin reddedilmesi, kadının istemediği bir evliliği sürdürmek zorunda kalması sonucunu doğuracaktır. Böyle bir durumun yalnızca kadına değil, erkeğe de zarar vereceği açıktır. Hukuk-ı Aile Kararnamesi m. 130'da tarafların evliliğinin sürdürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda, kusurun kocada olması hâlinde hâkimin ayrılığa (tefrik), kusurun kadında olması durumunda ise muhâleaya hükmedebileceğini belirtmektedir<sup>363</sup>. Muhâlea için her ne kadar hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulmasa da bu düzenlemeden muhâlea sürecinde hâkimin üstlendiği rolün önemi ortaya çıkmaktadır<sup>364</sup>. Muhâlea ile ilgili sicil kayıtları çerçevesinde yapılan araştırmalarda yer alan örnek olaylarda, kadının boşanma talebini kabul etmeyen erkeğin toplum tarafından kınandığına dair ifadelere rastlanmakta, bu durum erkeğe yönelik sosyal bir baskı oluşturduğu ve kadının talebine toplumun destek verdiği biçiminde değerlendirilmektedir<sup>365</sup>.

Muhâleanın söz konusu olabilmesi için geçerli bir evliliğin mevcut olması gereklidir. Kadının sürdürmek istemediği nikah bağından kurtulması karşılığında kocasına muayyen maddi değer vermelidir<sup>366</sup>. Nikâh akdinin sonucunda alınan veya hak edilen mehir, birikmiş nafaka alacağı, iddet nafakası muhâlea bedeli olabileceği gibi mehir verilebilen her mal ve menfaat, hatta mehir olup olmayacağı tartışmalı bir kısım mal ve menfaatler de muhâlea bedeli olarak belirlenebilir<sup>367</sup>. Eğer muhâlea, talâk kelimesiyle

<sup>363</sup> “Zevceyn beyninde niza’ ve şikak zuhur edip de tarafeynden biri hâkime müracaat ederse hâkim tarafeyn ailelerinden birer hakem tayin eder. Bir veya iki taraf ailesinden hakem tayin olunacak kimse bulunamaz veya bulunup da hakem olacak evsafı hâiz olmazsa hariçten münasiplerini tayin eyler. Bu sûretle teşekkül eden aile meclisi tarafeynin ifâdât ve müdâfaâtını tedkik ile beynlerini islâha çalışır. Kabil olmadığı sûrette kusur zevcede ise beynlerini tefrik eder. Ve zevcede ise mehrin tamamı veya bir kısmı üzerine muhâlea eyler. Hakemler ittifak edemezler ise hâkim evsaf-ı lâzıme hâiz diğer bir heyet-i hakemiyye veya tarafeyne karabeti olmayan üçüncü bir hakem tayin eyler. Hakemlerin verecekleri hüküm kat’i ve nâ-kâbil-i itirazdır.”.

<sup>364</sup> İbn Sîrîn ve Hasen el-Basrî gibi bazı âlimler, muhâleanın ancak bir idarecinin huzurunda gerçekleşebileceği kanaatindedir. Bu görüş, günümüz çalışmalarda da özellikle vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre, muhâleanın meşruiyetine dayanak teşkil eden âyette geçen “Eğer Allah’ın koyduğu sınırlara uymalarından korkarsanız” ifadesindeki hitap, doğrudan karı kocaya değil, arabulucu ya da yetkili merci konumundaki idareciye yöneliktir. ALSAÇ, s. 1175.

<sup>365</sup> ALSAÇ, s. 1174.

<sup>366</sup> Kocanın eşinden bir bedel alması karşılığında evlilik birliğine son verirken muhâlea, hul’ veya iftidâ gibi özel sözlerle değil de talâk kelimesini kullanması halinde yapılan işlem muhâlea değil, talâk sayılmaktadır. YARGI Mehmet Ali, “Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”, MÜİFD, 42 (2012/1), s. 144.

<sup>367</sup> ATAR, s. 399.

veya talâk niyetiyle yapılmışsa buna talâk hükümlerinin uygulanacağında ihtilâf yoktur. Talâk kelimesi kullanılmadan ve sarih olarak yahut kinaye yoluyla talâka niyet edilmeden yapılan muhâleanın ise talâk mı yoksa fesih mi sayılacağı tartışmalıdır<sup>368</sup>.

Özellikle evlilik gerçekleşikten sonra boşanabilmek için geçmesi gereken belirli süre şartının İslam hukukunda da var olduğu görülmektedir. Bir evliliğin sona erebilmesi için en az üç ayın geçmiş olması gerekmektedir. Hiçbir şekilde bu süre kısaltılamaz. Talâk 65/1’de hanımların boşanmasıyla ilgili olarak onların iddetleri içerisinde boşanması ve bu sürenin sayılması gerektiği bildirilmektedir. Aynı şekilde Bakara 2/231, 232 ve Talâk 65/2’de de belirtildiği gibi, boşanmadan söz edilirken “*sürelerinin sonuna ulaştıklarında*” buyrulmakta, böylece boşanmanın bir anda yapılamayacağı, bir sürenin belirlendiği bildirilmiş olmaktadır. Boşanmanın zamana yayılmasının gerekçesi Talâk 65/1’de “*Bilmezsin belki de Allah bundan sonra (bu süreçte) yeni bir şey ortaya çıkartır*” şeklinde dile getirilmektedir. Bakara 2/229’da da boşanmanın iki defa olduğu belirtilerek aynı gerçeğe dikkat çekilmektedir. İnsanların boşanmayı bir anlık verecekleri kararla değil de bir süreç halinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu süreçte yeni bir gelişme olabilir, insanlar daha sağlıklı düşünebilir, Nisâ 4/35’te de belirtildiği gibi, başkaları, hakemler devreye girebilir, böylece evliliğin sona erdirilmesi engellenmiş olabilir<sup>369</sup>.

Eşlerden biri bedel karşılığında evlilik birliğini sonlandırmaya yanaşmıyorsa veya muhâlea yapmak isteyen taraflar ayrıntılarda anlaşamamışlar ise taraflardan birinin Genel Mahkemede evlenme akdinin feshedilmesi talebiyle ya da karşı tarafın evlilikten kaynaklanan

<sup>368</sup> ATAR, 400. Koca eşinden bir bedel alması karşılığında evlilik birliğine son verirken talâk niyet etmeksizin muhâlea, hul’, fesh ve mufâdât (fidye alma, iftidâ) kelimelerini kullanırsa yapılan işlem fesih sayılmakta ve kocanın kalan boşama sayısı eksilmemektedir. Koca, talâk sözünü kullanarak evliliğe son verirse boşama sayısından düşülmektedir. YARGI, s. 145.

<sup>369</sup> Söz konusu Ayetin hamilelik durumunun belirlenmesi açısından da o günün şartlarında çok daha fazla önemlilik arz ettiği söylenebilir. Ahzâb 33/49’da ise, nikâhlanıp da cinsel birleşme gerçekleştirilmemişse “*beklenmesi gereken bir süre olmadığı*” buyurulmaktadır. Talâk 65/4’te ise regl dönemi bitmiş yaşlı kadınlarla bir sebeple regl olamayan kadınların bekleme süresinin aynı şekilde üç ay olacağı buyurulmaktadır. <https://www.kuranokuyan.com/2-bakara-suresi-228-ayet>, (E.T: 12.02.2025). Bu Ayetler göz önünde bulundurulduğunda böyle bir farklılığın sebebi olarak kanaatimizce herhangi bir şekilde cinsel birliktelik yaşamadığı anlaşılabilir olan eşlerin nikâhlanmasının gerçek bir evlenme olarak görülmediği sonucuna da varılabilir.

sorumluluğunu yerine getirmeye ilzam edilmesi talebiyle dava açması gerekmektedir<sup>370</sup>.

### **c. Alman Hukukunda**

Alman hukukunda, evliliğin tamamen serbestçe sona erdirilebilmesinden, boşanmanın yasaklanmasına kadar uzanan çok çeşitli düzenlemeler görülmektedir. Cermen hukukunda erkeğin tek taraflı boşanma beyanı tanınırken, Hristiyanlığın kabulünden itibaren kanonik hukuk giderek daha fazla etkili olmuş ve evliliğin ancak ölümle sona erdirilebileceği görüşü ön plana çıkmıştır. İlerleyen dönemlerde boşanmalara kilise mahkemelerinin karar vereceği yönündeki görüş ağırlık kazanmıştır. Almanya'da boşanmanın, eyaletlere ve mezheplere göre farklı değerlendirildiği bir dönem de yaşanmıştır. Reformcular, zina veya benzeri derecede ağır bir kusur nedeniyle devlet yetkisiyle boşanmayı mümkün kılmışlardır. Katolik bölgelerin hâkim olduğu yerlerde ise boşanma esasen yasak olmaya devam etmiştir. Aydınlanma dönemiyle birlikte, doğal hukuk öğretisinden etkilenen bazı yöneticiler, boşanma hakkını kilisenin yetkisinden alarak, boşanma hukukuna ilişkin devlet düzenlemelerini kabul etmişlerdir. Bu dönemde evlilik, önemli bir sebebe dayanarak tek taraflı ya da karşılıklı anlaşmayla sona erdirilebilen bir özel hukuk sözleşmesi olarak nitelendirilmiştir<sup>371</sup>.

BGB'nin hazırlayıcıları Protestan evlilik hukukuna bağlı kalmışlardır. Bu yaklaşımla evlilik kavramı, özü gereği bozulamaz olarak kabul edilmiş ve boşanma her zaman anormal bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda boşanmanın, yalnızca davacı eşin diğer eşten korunması amacıyla ve ancak diğer eşin evlilik yükümlülüklerini kusurlu şekilde ihlal ettiği durumlarda mümkün olması gerektiği anlayışı hâkim olmuştur. Eşlerin karşılıklı rızasına dayalı boşanmalar tamamen reddedilmiştir. Kusursuz olarak ortaya çıkan nedenlere, özellikle fiziksel sakatlık gibi durumlara dayalı boşanma talepleri de kabul edilmemiştir. 1938 yılına kadar BGB'de, boşanma gerekçesi olarak; zina, hayata kast ve kötü niyetle terke yer verilmiştir. Buna ek olarak, eğer bir eş, evlilikten doğan yükümlülüklerini ağır şekilde ihlal etmiş ya da onur kırıcı veya ahlaka aykırı davranışlar sergilemişse ve bu durum evliliği derinden sarsarak diğer eş için evliliği sürdürmeyi katlanılamaz hale getirmişse BGB § 1568'de yer alan genel

<sup>370</sup> YARGI, s. 152.

<sup>371</sup> WEBER Albrecht, MüKo-Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 9: Familienrecht I, §§ 1297-1588, (Hrsg. Säcker Franz Jürgen/RIXECKER Roland/OETKER Hartmut/LIMPERG Bettina), C.H Beck, 9. Auflage, München, 2022, BGB Vorbem. § 1564 N 6.

hükmüne göre boşanma davası açılabileceği kabul edilmekteydi. Kusur ilkesinden tek istisna ise BGB § 1569'da düzenlenmiş olan “akıl hastalığı” nedeniyle boşanma gerekçesi olarak kabul edilmekteydi<sup>372</sup>. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, boşanmanın daha serbest hale getirilmesi yönündeki talepler geniş kitlelerce savunulur hale gelmiştir. Ancak bu talepler, Katolik ve Protestan kiliselerinin direnciyle karşılaştı. 1922 yılında Adalet Bakanı Dr. Gustav Radbruch bir taslak hazırladı. Bu taslakta, davacı eş için evliliğin devam ettirilmesi artık beklenemez hale gelen her evliliğin boşanmayla sonlandırılmasına olanak tanınması öneriliyordu. Nasyonal sosyalizmin Almanya'da yükselişe geçmesiyle birlikte kusura dayalı boşanma sebepleri tekrar düzenlendi. 1938 tarihli Ehegesetz (Evlilik Kanunu), üremeyi reddetme ve kısırlık gibi yeni boşanma sebepleri öngörüyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 tarihli Ehegesetz yürürlüğe girmiş ve nasyonal sosyalist düşüncenin ürünü olan boşanma sebepleri kaldırılmıştır<sup>373</sup>.

Boşanma hukukuna yönelik revizyon neticesinde Alman hukukunda kusur ilkesi yerini evliliğin objektif olarak sona erdiği anlamına gelen “sarsılma (zedelenme) ilkesi” (*Zerriitungsprinzip*)ne bırakmıştır. Ancak kanun koyucu bu noktada eşlere tam bir serbesti tanımamıştır. Diğer bir deyişle evliliğini boşanma yoluyla sona erdirmek isteyen eşlerin sadece bu yönde arzularını yeterli görmemiş eşlerin boşanabilmeleri için boşanma arzularının yanı sıra ayrılık süresi gibi bazı ek bazı şartlar aramıştır. Kural olarak eşlerin boşanabilmesi için kanunda öngörülen istisnai durumlar haricinde en az bir yıl evli kalmış olmaları gerekmektedir<sup>374</sup>.

Alman hukukunda da önceki dönemlerde boşanmaların %90 oranında kusura dayalı olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. EheG (Ehegesetz) § 43 uyarınca eşlerin davalı ve davacı olarak karşı kaşıya geldiği kusura dayalı boşanmalar toplumsal huzurun sağlanması bakımından bir sorun olarak görüldüğünden anlaşmalı boşanmalara yönelik bir düzenleme ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu kapsamda BGB § 1565 (1) ile bağlantılı olarak § 1566 (1) düzenlemesiyle anlaşmalı boşanma kurumu Alman hukukunda kabul edilmiştir<sup>375</sup>.

Alman hukukunda boşanma sebeplerine ilişkin düzenlemeler BGB § 1564 vd. yer almaktadır. Bu düzenlemeler incelendiğinde BGB § 1564'te bir evliliğin eşlerden birinin veya her ikisinin başvurusu üzerine ancak mahkeme kararıyla sona erdirilebileceğine yer verilmiştir. Mahkeme

<sup>372</sup> MüKo-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N 7.

<sup>373</sup> MüKo-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N 8-11.

<sup>374</sup> MüKo-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N 15.

<sup>375</sup> MüKo-WEBER, BGB § 1566 N. 1.

kararının kesinleşmesiyle birlikte evlilik de sona ermiş sayılacaktır. Hangi durumlarda boşanmanın talep edilebileceği ise devamında yer alan düzenlemelerden anlaşılmaktadır. BGB § 1565'e göre bir evlilik başarısız olmuşsa eşler boşanabilir. Evliliğin başarısızlığından anlaşılması gereken, eşler arasında ortak hayat birliği artık mevcut olmaması ve bu birliğin yeniden kurulması beklenememesidir. Kural olarak eşlerin bir yıldır ortak hayatı kuramaması boşanmanın ön şartı olarak aranıyor olsa da BGB 1565 (2)'ye göre diğer eşin kişisel durumlarından kaynaklanan nedenlerle evliliğin devamı başvuran eş için katlanılamaz bir zorluk oluşturuyorsa bu süre dolmadan da boşanmak mümkündür.

Alman hukukunda boşanabilmek için evliliğin başarılı olmadığını ispatlanması gerekmektedir. BGB § 1566'da evliliğin başarısız olduğuna yönelik iki karine öngörülmüştür. Bu karinelere BGB § 1566 (1)'de anlaşmalı boşanmaya, § 1566 (2)'de ise fiili ayrılığa yer verilmiştir. Bu karinelerin söz konusu olabilmesi için eşlerden belirli bir süreyle ayrı yaşamaları beklenir. Ayrı yaşamadan ne anlaşılması gerektiği ise BGB § 1567 (1)'de şu şekilde ifade edilmiştir; “*Eşler arasında artık ortak bir ev hayatı yoksa ve eşlerden biri evliliğin birlikteliğini açıkça reddederek bu birliği yeniden kurmak istemiyorsa, eşler ayrı yaşıyor kabul edilir. Aynı evde yaşamaya devam edilse bile, eşler ayrı olarak yaşıyorsa ortak ev hayatı mevcut değildir.*”. Söz konusu düzenlemenin devamında ise hangi durumların ayrı yaşama olarak değerlendirilemeyeceğine yer verilmiştir.

BGB § 1568'de ise evlilik başarısız olmuş olsa bile boşanma kararı verilmemesi gereken durumlara yer verilmektedir. Bu düzenlemeler, Almanya'da boşanma hukukunun temelini oluşturur ve “*kusur*” temeline değil, evliliğin objektif olarak sona erip ermediğine ve ortak hayat birlikteliğinin fiilen bitip bitmediğine dayanır.

### **C. Türk Hukukundaki Boşanma Sebepleri İçerisinde Anlaşmalı Boşanmanın Yeri**

Boşanmanın söz konusu olabilmesi için öncelikle hukuken geçerli ve varlığı devam eden bir evlilik bulunmalıdır. Bir evliliğin geçersizliğine sebebiyet veren olgular, evlenme sözleşmesinin yapılmasından önce veya yapıldığı sırada mevcut olabilir. Evliliğin kurucu unsurlarındaki eksikliğin yaptırımı yokluktur ve yok evlilik sebebiyle boşanma davası açılması söz konusu olmaz. Yok hükmündeki bir evliliğinin yokluğunun tespitine yönelik bir karar ise mahkemeden talep edilebilir. Mutlak veya nisbi butlanla sakat evliliklerde ise mahkeme tarafından verilen karar kesinleşene kadar, evlilik hukuken geçerli sayıldığından, evlilik birliğinden doğan tüm hukuki

sonuçlar geçerliliğini korur ve bu evlilikler hakkında boşanma davası açmak mümkündür<sup>376</sup>. Eşlerden birinin ölmesi nedeniyle sona eren evlilikler hakkında da boşanma davası açılmasından bahsedilemeyecektir<sup>377</sup>.

Boşanma sebepleri esas itibarıyla evlenmenin kurulmasından sonra ortaya çıkar. Evlenmeden önceki olaylar bir boşanma sebebi olmamakla birlikte evliliğin devamı sırasında evlilik birliğinin temelinden sarsılması bakımından dikkate alınır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na göre boşanma sebepleri, m. 161-166 arasında düzenlenmiş olup öğretilde genel ve özel boşanma sebepleri şeklinde ikili bir ayırım altında incelenmektedir<sup>378</sup>.

<sup>376</sup> Hem mevcut evlenmenin geçersizliği hususunda hem boşanma hususunda dava açabilmek imkânı bulunduğu takdirde geçersizliğe ilişkin iddianın araştırılması ve hükme bağlanması gerekir. ÖZTAN Bilge, Aile Hukuku, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2015, s. 643. Alman Hukukuna göre, BGB § 1353 (1)'e göre ömür boyu sürmesi amacıyla kurulan bir evlilik, eşlerden birinin ölümü, BGB 1319 (2) gereği gaiplik kararı sonrası yeniden evlenme imkânı, BGB § 1313 gereği evliliğin butlanı ve boşanma yoluyla hukuken sona erdirilebilir. Boşanma, medeni evlilik hukukunun vazgeçilmez, zorunlu ve GG (Grundgesetz) § 6 (1) ile anayasal olarak güvence altına alınmış bir unsurdur. Müko-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N. 1.

<sup>377</sup> Ölüm karinesi olarak adlandırılan, eşlerden birisinin, kendisinin ölümüne kesin gözüyle bakılan bir durumda kaybolması halinde de boşanma davası açılmayacaktır. Eşlerden birinden uzun zamandan beri haber alınamıyor olduğu veya eşlerden birinin ölüm tehlikesi içinde kaybolması hallerinde ise alınan gaiplik kararı evliliği kendiliğinden sona erdirmeye yeterli olmayıp gaiplik kararına yönelik talep yanında, evliliğin feshi de istenebilir. Şayet gaiplik kararını talep ederken evliliğin feshi talep edilmemişse, daha sonra da evliliğin feshi açılacak ayrı bir dava ile davacının yerleşim yeri mahkemesinden istenebilecektir.

<sup>378</sup> DURAL Mustafa/ÖĞÜZ TUFAN/GÜMÜŞ Mustafa Alper, Türk Özel Hukuku Cilt III, Filiz Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2025, N 562. İsviçre hukukunda 1907 tarihli İsviçre Medeni Kanunu (ZGB), dönemin aile hukukuna hâkim olan kurumsal anlayış çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle evliliğe dayalı aile liberal devletin toplumsal düzeninin temel taşı olarak görülmüş ve birey üstü bir kurum olarak korunması gerektiği kabul edilmiştir. Bu anlayışa göre aile, topluma kazandırılması gereken değerlerin ve yeteneklerin aktarıldığı bir yapı olarak değerlendirilmiş ve güçlü, sıkı bir aile birliğinin toplum için bir savunma mekanizması olduğu düşünülmüştür. Bu bakış açısı boşanma hukukuna da doğrudan yansımıştır. 1907 tarihli ZGB'de boşanma büyük ölçüde kusur ilkesine dayandırılmıştır. Özel boşanma sebepleri, eşlerden birinin kusurlu davranışına bağlanmış, hatta evlilik birliğinin temelden sarsılması durumunda bile, kusursuz eşin rızası olmadan boşanma mümkün kılınmamıştır. Keza boşanmanın mali ve sosyal sonuçları da büyük ölçüde kusur ilkesine dayalı olarak düzenlenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren İsviçre yargı uygulamasında boşanmada kusurun rolüne verilen önem giderek azalmıştır. Eşleri bir arada tutmaya çalışan görüş yerini eşlerin istek ve arzularını ön plana çıkaran görüşe bırakmıştır. Boşanma sebepleri alanında, birçok ilk derece mahkemesinin revizyon öncesinde bile karşılıklı anlaşmalı boşanmayı fiilen kabul eden kararlar verdiği görülmektedir. Bu, ortak boşanma başvurusunun, evliliğin onarılamaz şekilde bozulduğuna dair bir dolaylı gösterge olarak değerlendirilmesiyle mümkün oluyordu. Bu gelişmeler doğrultusunda İsviçre'de boşanma *YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

Özel boşanma sebepleri, kanunda açıkça belirtilmiş ve belirli olaylara dayanan boşanma nedenleridir. Genel boşanma sebebi ise evlilik birliğinin temelinden sarsılmasıdır.

Boşanma sebepleri için diğer bir ayırım ise mutlak ve nisbi boşanma sebebi ayırımıdır. Mutlak boşanma sebepleri söz konusu olduğunda hâkim ortak hayatın çekilmez hale gelip gelmediğini incelemeksizin boşanmaya karar verecektir. Nisbi boşanma sebeplerinde ise Kanun'da boşanma nedeni olarak öngörülen olgunun veya olayın gerçekleşmiş ve ispatlanmış olması boşanma için yeterli değildir. Hâkimin ayrıca ortaya çıkan ve ispatlanan durumun diğer eş için ortak hayatı çekilmez hale getirip getirmediğini araştırması ve bu şart da gerçekleşmişse boşanmaya karar vermesi gerekir<sup>379</sup>.

Özel boşanma sebepleri olarak Kanun'da zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme, haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl hastalığı sayılmıştır. Bunlardan haysiyetsiz hayat sürme ve akıl hastalığı nisbi boşanma sebebi olarak kabul edilirken diğerleri mutlak boşanma sebepleridir<sup>380</sup>.

Türk hukuk yargılamasında en sık başvuru boşanma sebebi ise m. 166'da evlilik birliğinin sarsılması başlığı altında düzenlenen genel boşanma sebebidir. Genel boşanma sebebinde boşanmaya sebebiyet veren olgular sınırlayıcı şekilde belirlenmemiştir. Eşler arasında ortaya çıkan ve

---

oranlarında ciddi artışlar kaydedildi. FANKHAUSER Roland, FamKomm-Kommentar zum Familienrecht, Scheidung, Band I: ZGB, (Hrsg. SCHWENZER Ingeborg/FANKHAUSER Roland), 4. Auflage Stämpfli Verlag AG, Bern 2022, Allg. Ein. N. 1-4; Botschaft Scheidungsrecht, BBl 1996 I s. 20. İsviçre'de yıldan yıla boşanma sayılarına ilişkin değişimler için bkz. [https://www.atlas.bfs.admin.ch/maps/13/de/18092\\_96\\_93\\_70/27972.html](https://www.atlas.bfs.admin.ch/maps/13/de/18092_96_93_70/27972.html). Benzer nitelikte verilerin Türkiye karşılıkları için bkz. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>, (E.T: 12.02.2025). İsviçre hukukunda eşlerin kusurlu olup olmadıkları günümüzde yalnızca ZGB Art. 115 kapsamında katlanılamazlık sebebiyle boşanmada dikkate alınmaktadır. Diğer iki boşanma sebebi olan anlaşmalı boşanma ve fiili ayrılıkta kusurun önemi yoktur. JUNGO Alexander, CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Personen und Familienrecht Art. 1-456 ZGB - Partnerschaftsgesetz, (Hrsg. RUTH Arnet/BREITSCHMID Peter/JUNGO Alexandra), 4. Auflage, Schulthess, 2023, Vorbem. ZGB 111-118, N 2.

<sup>379</sup> BAYGIN Cem/NAR Ahmet, Medeni Hukuk Dersleri – II, Yetkin, 1. Baskı, Ankara, 2025, s. 295.

<sup>380</sup> Öğretide yapılan diğer bir ayırım da kusura dayanan ve kusura dayanmayan boşanma sebepleri ayırımıdır. Kusura dayanan boşanma sebepleri, zina, hayata kast, pek kötü ve onur kırıcı davranış, suç işleme, haysiyetsiz hayat sürme ve terk olarak kabul edilmektedir. BAYGIN/NAR, s. 294.

ortak hayatı sürdürülemez hale getiren her türlü olay, bu kapsamda değerlendirilebilir. TMK m. 166'da üç farklı genel boşanma sebebi öngörülmüştür. Düzenlemenin bir ve ikinci fıkrası evlilik birliğinin temelinden sarsılmasını, üçüncü fıkrası eşlerin boşanma hususunda anlaşmalarını dördüncü fıkrası ise ortak hayatın yeniden kurulamaması haline ilişkindir<sup>381</sup>.

Anlaşmalı boşanma, 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Medeni Kanunu'nda yer almamıştır. O dönemde evlilik birliğinin sona erdirilmesinde tarafların serbest iradelerine dayalı bir yol öngörülmemiştir, boşanma ancak belirli sebeplerin ispatına bağlı tutulmuştur. Avrupa'da anlaşmalı boşanma, örneğin Fransa'da 1975 yılında yürürlüğe girmişken, Türkiye'de bu yöndeki talepler çok daha erken bir tarihte gündeme gelmesine rağmen ancak 1988 yılında kabul edilmiştir. Anlaşmalı boşanmanın gerekliliğine ilişkin ilk öneri 1936 yılında Avukat GadFranko Milaslı tarafından dile getirilmiştir. Yazara göre, her iki tarafın evliliği sona erdirmek istediği bir durumda, boşanma için ayrıca başka bir delil aranması hukuken gereksizdi ve bu yaklaşım, tarafların kanunu dolanmasına neden olabilecek tehlikeli sonuçlar doğurabilirdi. Toplumsal koşullar da anlaşmalı boşanma ihtiyacını artırmıştır. Özellikle resmi olmayan evlilik birlikteliklerinden doğan çocukların nesebî statüsü gibi hukuki sorunlar, bu kuruma olan ihtiyacı daha da belirgin hale getirmiştir. 1937 yılında "Kurun Gazetesi" tarafından düzenlenen bir ankette, kamuoyunun çoğunluğunun anlaşmalı boşanma lehine görüş bildirdiği görülmüştür. Ancak hukukçuların büyük bir kısmı, anlaşmalı boşanmanın aile kurumunu zayıflatacağı ve genç çiftler arasında evliliğin ciddiyetini azaltacağı gibi gerekçelerle kuruma mesafeli yaklaşmıştır. 1971 tarihli Öntasarı'da anlaşmalı boşanma düzenlemesine yer verilmemiş, bunun doğurabileceği olası zararlar gerekçe

<sup>381</sup> CEYLAN Ebru, Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları, 1. Baskı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 25. İsviçre hukukunda boşanma hukukuna ilişkin en önemli gelişme 01.01.2000 tarihinde yürürlüğe giren boşanma hukukuna ilişkin revizyon olmuştur. Bu revizyon yaklaşık kırk yıllık bir sürecin sonucudur. Revizyon neticesinde öncelikle boşanma hukukunun gerçeklikle uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda kanun koyucu, şu temel ilkeleri belirlemiştir: Boşanma sebepleri ve mali sonuçları açısından kusur ilkesinden vazgeçilmesi; boşanma ve boşanmanın hukuki sonuçları üzerinde eşlerin anlaşmasını teşvik edilmesi; boşanma davası sırasında ve sonrasında çocukların menfaatinin korunması; boşanmanın ekonomik sonuçlarının menfaatler dengesini gözeterek şekilde düzenlenmesi. Botschaft Scheidungsrecht, BBl 1996 I s. 27 vd. Bizim açımızdan çok önemli bir revizyon olarak kabul edilebilecek bu gelişmeler, İsviçre hukuk öğretisince "küçük reform" olarak adlandırılmış ve ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu konu hakkında bilgi almak için bkz. FamKomm-FANKHAUSER, Allg. Ein. N. 27-30; AmtlBull StR 1996, s. 742.

gösterilmiştir. Bu kaygılar arasında kolay boşanmanın toplum yapısını tehdit edeceği, evliliğin “geçici birliktelik” olarak algılanabileceği ve sahte evlilikleri teşvik edebileceği yönündeki endişeler öne çıkmıştır. 1972 yılında düzenlenen I. Hukuk Kongresi’nde ve 1975’teki Ankara Üniversitesi Boşanma Hukuku Haftası’nda konu yeniden ele alınsa da anlaşmalı boşanma yine kabul edilmemiştir. Mevcut sistemde eşlerin anlaşarak boşanmak istedikleri durumlarda bile, boşanmanın gerçekleşebilmesi için evlilik birliğinin temelden sarsıldığına dair bir sebep yaratılması gerekmiştir. Bu da uygulamada mahkemelerin formel gerekçeler uydurmasına ve yargının itibarının zedelenmesine yol açmıştır. Nihayet, 01.06.1981 tarihli ve 2467 sayılı Kanunla kurulan komisyon tarafından hazırlanan 1984 tarihli Öntasarı’da ilk kez anlaşmalı boşanmaya açıkça yer verilmiştir. Bu tasarıda, eşlerin evliliği sürdürme iradesinin kalmadığı durumlarda, yalnızca karşılıklı irade beyanı ile boşanma imkânı tanınmıştır. Ancak tasarı, kusurlu eşe dava hakkı tanınmaması gibi sebeplerle eleştirilmiştir. Devam eden tartışmalar sonucu madde yeniden düzenlenmiş; kusur itirazının ancak kötüye kullanıldığı ya da evliliğin korunmaya değer bir yönünün kalmadığı hallerde dikkate alınacağı hükme bağlanmıştır. 1984 tarihli Öntasarı 1985’te Başbakanlığa sunulmuş, fakat yasalaşmamıştır. Nihayetinde, 3444 sayılı Kanun ile Medeni Kanun’un 134. maddesine eklenen üçüncü fıkraya sayesinde, 1988 yılında anlaşmalı boşanma hukuken kabul edilmiştir<sup>382</sup>.

#### **D. Türk Hukukundaki Boşanmaya Hâkim İlkeler Işığında Anlaşmalı Boşanma Kavramının Değerlendirilmesi**

Boşanma sistemlerinde boşanma, belirli sebeplere dayanmaktadır. Bu sebepler beş temel ilke esas alınarak düzenlenmiştir. Bu ilkeler; kusur ilkesi, elverişsizlik ilkesi, sarsılma ilkesi, fiili ayrılık ilkesi ve irade ilkesidir. TMK’da öngörülen boşanma sebepleri de bu ilkeler esas alınarak şekillenmiştir<sup>383</sup>.

Kusur ilkesi, boşanmada kusuru olmayan eşin korunması esasına dayanır. Katolik inancın etkisi altında boşanmayı yasaklayan sistemlerden çıkış noktası olarak kusura başvurulmuştur. Ayırt etme gücüne sahip eşlerin, evlilik birliğinin beraberinde getirdiği yükümlülükleri ihlali kusur olarak değerlendirilir. Boşanma davası evlilik birliğinden doğan bu yükümlülüklerini ihlal eden kusurlu eşe karşı açılabilir. Bu ilkeye göre, kimse kendi kusuruna dayanarak hukuken korunan bir menfaat elde

<sup>382</sup> Konu hakkında detaylı bilgi almak için bkz. YILMAZ-BİLGİN, s. 24-29.

<sup>383</sup> BAYGIN/NAR, s. 291.

edememelidir. Aynı zamanda hiç kimse, kendi yararına da olsa, dava açmaya zorlanamayacağından, kusursuz eş tarafından dava hakkının kullanılmaması da mümkündür<sup>384</sup>. Kusur ilkesinin geçerli olduğu boşanma sebepleri olarak karşımıza TMK m. 161’de zina, TMK m. 162’de hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, TMK m. 163’te suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme ile TMK m. 164’te terk yer almaktadır<sup>385</sup>. Boşanmada kusur ilkesinin kabulü, her iki eşe de kusur atfının mümkün olmadığı ancak evlilik birliğinin devamının imkânsız olduğu hallerde, bu birliği sona erdirmenin mümkün olmaması sebebiyle eleştiriye uğramıştır<sup>386</sup>. Ayrıca bu ilkenin hâkim olduğu hukuk sistemlerinde eşlerin boşanabilmek için birbirlerini kötülemesi gerekeceğinden, eşler arasında bir barışma imkânı da daha en baştan ortadan kalkmaktadır. Kusur araştırması boşanma sonrası ilişkilere yansdığından çocukların bundan zarar görmesi de kaçınılmaz olacaktır<sup>387</sup>.

Elverişsizlik ilkesi, eşlerden biri bedensel veya ruhsal sakatlıklar nedeniyle evlilikteki yükümlülüklerini ifa edemeyecek hale gelmesi halinde diğer eşe boşanma imkânı tanınmasını öngörür. Elverişsizlik ilkesi, evliliği toplumun amaçlarına yarayan, gelecek kuşakların iyi yetişmesi için gerekli gören bir düşüncenin ürünüdür. Elverişsizlik ilkesinin geçerli olduğu boşanma sebepleri olarak karşımıza TMK m. 165’te yer alan akıl hastalığı ile cinsel sapkınlık, iktidarsızlık, diğer eş ve çocuklar için tehlikeli olabilecek diğer hastalıklar çıkmaktadır. Elverişsizlik ilkesi üzerine kurulu bir davada ispat edilen olgu veya olaylar karşısında objektif ölçütlere göre eşlerin ikisi de kusurlu olmasa da davacıdan evlilik birliğini sürdürmesi beklenemez<sup>388</sup>.

Sarsılma ilkesi, evlilikte gerçekleşen olaylar yüzünden ortak hayat eşler için çekilmez hale geldiğinde eşlerin kusurundan bağımsız olarak

<sup>384</sup> ÖZTAN, s. 639.

<sup>385</sup> Kusura dayanan boşanma sebeplerine ilişkin değerlendirmeler için bkz. YÜCEL Özge, *Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinden Kusurdan Bağımsızlığa Geçiş*, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2023, s. 100-102.

<sup>386</sup> OKTAY-ÖZDEMİR Saibe, “Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı”, *Public and Private International Law Bulletin*, Vol. 35, Iss. 1, s. 34; AKINTÜRK Turgut/ATES Derya, *Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku*, 25. Baskı, Ankara, 2024, s. 242.

<sup>387</sup> OKTAY-ÖZDEMİR, s. 34; ÖZTAN, s. 640; BAYGIN/NAR, s. 292; ŞAHİN-ŞENGÜL, s. 19. Kusur ilkesinin terk edilmesine ilişkin açıklamalar için bkz. DURGUN ARSLAN Çisil, “Boşanma Sebeplerinden Kusur Esasının Kaldırılmasına İlişkin Karşılaştırmalı Hukuktaki Yaklaşımlar”, *Türk Medeni Hukuk Reformunun 95. Yılı Sempozyumu*, Legal Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 121-139.

<sup>388</sup> ÖZTAN, s. 642, BAYGIN/NAR, s. 292; ŞAHİN-ŞENGÜL, s. 21.

boşanmaya karar verilebilmesidir. Evlilik birliğini, eşlerin kusurlu olmasına rağmen devam ettirmek mümkünse, evlilik bağı temelinden sarsılmamışsa, boşanma yoluna gidilememelidir. Bazen de kusur olmasa da evlilik birliği sarsılmış olabilir<sup>389</sup>. İşte bu gibi durumlarda da boşanma imkân verilebilmelidir. Sarsılma ilkesi, hâkime boşanma konusunda geniş bir takdir yetkisi tanır. TMK m. 164'te yer verilen evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına ilişkin düzenlemeyle bu ilke kabul edilmiştir. Taraflardan birinin evliliği devam ettirmesi kendisinden artık istenemeyecek ve diğer tarafın da boşanmayı istemesi kendisinden beklenilebilecekse evlilik birliğinin temelinden sarsıldığı söylenebilecektir. Temelinden sarsılan bir evliliğin devamında toplum için bir yarar da bulunmamaktadır. Mutlak boşanma sebeplerinde evlilik birliğinin temelinden sarsılmış olduğu kesin bir kanuni karine olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla mutlak boşanma sebeplerinden biri olan anlaşmalı boşanmada da evlilik birliği temelinden sarsılmıştır<sup>390</sup>.

Fiili ayrılık ilkesi, evlilik birliğinin eşlerin evlilik birliğinden kaynaklanan hak ve yükümlülöklere uygun biçimde birlikte yaşamalarını ve ortak bir hayatı sürdürmelerini zorunlu kılması karşısında eşlerin sürekli ve fiilen birbirlerinden ayrı yaşamaları, bir araya gelmemesi ve ortak yaşamı devam ettirme yönünde herhangi bir irade, inanç ya da istek sergilememesi durumlarında evliliğin artık eşler açısından anlam ve yarar taşımamasından kaynaklı boşanmaya karar verilebilmesidir. Bu ilke doğrultusunda, zorunlu,

<sup>389</sup> ŞAHİN-ŞENGÖL, s. 21.

<sup>390</sup> Kanaatimizce burada kesin bir kanuni karinenin varlığını kabul etmek gerekir. Kanuni karineler, varlığı bilinmeyen bir olgu hakkında sonuç çıkarmamızı sağlayan, kanunda öngörölmüş olan işaretler, belirtilerdir. Bu belirtinin varlığı somut olayda ispatlandığında, hâkim, yasa hükmünde öngörölen ve karine ile ulaşılan sonucun gerçekleştiğini kabul eder. TMK m. 166/III'e göre, evlilik en az bir yıl sürmüş ise, eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi halinde, hâkim, evlilik birliği temelinden sarsıldığını kabul etmek zorundadır. Varsayım ve kesin kanuni karinenin ayırt edilebilmesinde öğretici iki ölçütten yararlanılmaktadır. Bunlardan ilki, varsayımlarda varsayılan sonucun gerçeklikle bağlantısının olmamasına karşın, kesin kanuni karinelerde karineden hareketle ulaşılan sonucun çoğu kez gerçek hayata uygun olmasıdır. Diğerisi ise varsayımlarda, kanun koyucu tarafından belirli bir sonucun varsayıldığı kurallarda bir belirtinin (karinenin) bulunmamasıdır. Karinelerde aynı hukuki sonuca bağlanan olgular arasında bir yakınlık, benzerlik söz konusuyken varsayımlarda böyle bir benzerlikten bahsetmek mümkün değildir. KARAKAŞ Fatma Tölay, "Karine Kavramı, Kanuni Karineler ve Varsayımlar", AÜHFD, 62 (3), 2013, s. 736, 754. Bu düzenlemede bir varsayım öngöröldüğü şeklindeki görüş için bkz. ÖZTAN, s. 641, 693. Düzenlemede bir varsayım öngöröldüğüne yönelik görüş için bkz. OĞUZMAN Kemal/DURAL Mustafa, Aile Hukuku, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s. 127.

geçici ve meşru gerekçelere dayanmayan ayrılıklar dışında, eşlerin bilinçli bir şekilde bir araya gelmek istememeleri ve fiilen ayrı yaşamayı sürdürmeleri, evlilik bağının çözülmüş olduğunun açık bir göstergesi olarak kabul edilir. Fiili ayrılık temelinde boşanmaya hükmedilebilmesi için, eşler arasındaki kusur ilişkisi ya da evlilik birliğinin temelinden sarsılıp sarsılmadığına dair bir inceleme yapılmasına gerek yoktur. Burada esas olan; eşlerin bir arada yaşamamaları, ortak hayatı yeniden kurmak için hiçbir somut çaba ya da niyet göstermemeleridir. Fiili ayrılık süresine ilişkin ölçütler, her ülkenin kendi sosyal yapısı, aile kurumuna bakış açısı ve hukuk politikası tercihleri doğrultusunda farklılık gösterebilir. Bu nedenle, oldukça hassas bir mesele olan bu konuda, ayrılık süresinin çok kısa tutulması durumunda kolay ve tek taraflı boşanma ihtimali doğabileceği, buna karşılık sürenin fazlaca uzun belirlenmesi hâlinde ise eşlerin evlilikten ve birbirlerinden uzaklaşarak yeni bir hayat kurma umutlarını kaybedebileceği ifade edilmektedir<sup>391</sup>. Fiili ayrılık sebebiyle boşanma, TMK m. 166 (4)'te düzenlenmektedir<sup>392</sup>.

İrade ilkesi, eşlerin iradeleri doğrultusunda boşanmanın gerçekleştirilmesidir. Eşlerden birinin veya her ikisinin iradesinin evliliği sona erdirebilmesi bazı hukuk sistemlerinde ayrıca bir mahkeme kararı ihtiyacı duyulmaksızın bazılarında ise ayrıca bir mahkeme kararı veya yetkili makamın onayıyla mümkün kılınmıştır. Anlaşmalı boşanmanın temel hukuki dayanağı, evlilik birliğinin ilgililerin ortak iradesiyle sonlandırılabilmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu ilkeye göre, eşler birlikte başvurdukları takdirde mahkeme veya yetkili makamın boşanmaya hükmetmesi gerekir<sup>393</sup>. Türk Hukukunda anlaşmalı boşanma bakımından irade ilkesi geçerli olmakla birlikte kanun koyucu, ilgililerin anlaşmalı boşanma iradesinin geçerliliğini sağlamak ve kamu düzenini korumak adına bazı şekli ve maddi şartlar öngörmüştür. Mukayeseli hukukta özellikle Avrupa ülkelerinde önceki dönemlerde geçerli olan boşanma sisteminde, kusur ilkesinin ön plana çıkarıldığı, boşanmanın gerçekleşebilmesi için özel sebeplerin arandığı, eşlerin iradelerinin etkili olmadığı görülmektedir. Bugün geçerli olan boşanma sisteminde ise genel boşanma sebebi olarak

<sup>391</sup> ŞAHİN-ŞENGÜL, s. 24.

<sup>392</sup> Söz konusu düzenlemede üç yıl olarak öngörülen fiili ayrılık süresi Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karar sonrasında bir yıl şeklinde değiştirilmiştir. Karar için bkz.

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2024-56-nrm.pdf>, (E.T: 12.02.2025).

<sup>393</sup> BAYGIN/NAR, s. 293.

evliliğin temelinden sarsılmasının kabul edilmesi, eşlerin kusuruna boşanma sebepleri ve sonuçları bakımından önem atfedilmemesi ve eşlere iradi olarak boşanma imkânı tanınması ön plana çıkmaktadır<sup>394</sup>. Eşlerin boşanma yönündeki ortak iradeleri, kanun koyucu tarafından evlilik birliğinin temelinden sarsılması olarak kabul edildiğinden, bir boşanma sebebi olarak anlaşmalı boşanma için hem irade hem de sarsılma ilkesinin geçerli olduğunu söylemek mümkündür<sup>395</sup>. Öğretide irade ilkesine yönelik getirilen en önemli eleştiri, eşlerden birinin iradesiyle boşanmayı mümkün kılmanın, boşanma sistemleri bakımından sebebe dayalı boşanma görüşünden uzaklaşarak serbest boşanma görüşüne yaklaşılmaya neden olacağına yöneliktir. Bu görüşe göre, evlenme tarafların ortak iradesiyle kurulsa da, kurulduktan sonra artık alelade bir sözleşme olmaktan çıkmakta ve tarafların kişiliklerini birleştiren bir bağ halini almaktadır<sup>396</sup>.

Boşanma hukukunda kanun koyucu, hukuken düzenlemesi her zaman zor olan bir olguyu kendi anlayışına göre şekillendirmeye çalışmaktadır. İki kişinin ortak hayat birliği, başlangıçta hukukun dışında kalan toplumsal bir yapıdır ve bu birlik, ancak hukuk düzeni ona hukuki sonuçlar atfettiğinde hukuki anlamda evlilik halini alır. Hukuk yalnızca bu sonuçların içeriği ve süresi üzerinde düzenlemelerde bulunabilir. Ancak, evliliğin hukuki sonuçlarını sürdürerek, eşlerin arasındaki ortak hayat birliğinin devamını sağlamak veya bunu zorunlu kılmak, hukukun sınırlarını aşar. Evlilik ve aile, tüm insan varoluşunu kapsayan yaşam ilişkileridir ve onların özünü oluşturan kişisel karşılaşma ve bağ, devletin hukuk düzenlemesine büyük ölçüde kapalıdır. Boşanma, evlilik yoluyla kurulan ortak hayat birliğini hukuken sona erdirir. Eşleri, o zamana kadar sahip oldukları evlilik yükümlülüklerinden serbest hale getirir. Ancak bu yükümlülükler, çocukların yararı ve evliliğin birlik yapısı çerçevesinde duyulan güven göz önünde bulundurularak, bir dereceye kadar etkisini sürdürebilir. Aynı zamanda boşanma, bireylere yeni bir evlilik yapma imkânı tanır. Boşanma hukuku, anayasal olarak korunan evliliğin devamı ile bireylerin evlenme ve boşanma özgürlüğü arasındaki gerilimli alanda yer almakta ve Avrupa'daki birçok hukuk sisteminin evliliğin sona ermesini eşlerin iradesine bırakma yönündeki eğilimine rağmen Almanya ve Türkiye gibi bazı ülkelerde hâlâ evliliği korumaya yönelik birçok öge içermektedir<sup>397</sup>.

<sup>394</sup> OKTAY-ÖZDEMİR, s. 32.

<sup>395</sup> ÖZDEMİR, s. 9.

<sup>396</sup> AKINTÜRK/ATES, s. 243.

<sup>397</sup> MüKo-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N. 2.

Anlaşmalı boşanma bu anlayışıyla birçok olumlu özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Anlaşmalı boşanma, alternatif uyuşmazlık çözüm yollarına yakın bir anlayışla öngörölmüş bir dava yolu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanun koyucu, anlaşmalı boşanma müessesesi ile taraflara evliliklerini daha kısa sürede sonlandırma imkânı tanımaktadır. İlgililerin boşanma, nafaka, tazminat, mal paylaşımı ve varsa çocukların velayeti gibi konularda önceden anlaşması sayesinde mahkemede uzun süren çekişmelere gerek kalmaz ve uzayan celseler söz konusu olmaz. Çekişmeli boşanma davalarında taraflar arasındaki gerginlik ve suçlamalar artabilir. Anlaşmalı boşanmada ise uzlaşma ön planda olduğundan ilgiler arasındaki duygusal yükler azalmaktadır. Uzun süren çekişmeli davalara kıyasla anlaşmalı boşanmada avukat ve mahkeme masrafları daha düşüktür. Taraflar, süreci hızlıca tamamlayarak maddi açıdan tasarruf edebilecektir. Anlaşmalı boşanmada her ne kadar hâkimin onayı bir şart olarak aranıyor olsa da esas olan eşlerin kendi iradeleriyle belirledikleri şartların geçerli olmasıdır. Bu, ilgililere daha fazla özgürlük ve esneklik imkânı tanır<sup>398</sup>.

Anlaşmalı boşanmanın olumsuz bazı özellikleri de söz konusu olabilir. Eşlerden birinin, uzlaşma baskısı altında haklarından feragat edebilir. Özellikle nafaka, mal paylaşımı veya velayet gibi konularda yeterli bilgi düzeyini haiz olmayan eşin, uzun vadede mağduriyet yaşaması muhtemeldir. İleride de değineceğimiz üzere anlaşmalı boşanma protokolü bağlayıcı niteliği haiz bir sözleşmedir. Anlaşma sonrası alınan kararlardan geri dönüş belli bir aşamadan sonra kolay değildir. Ekonomik anlamda güç dengesi eşit olmayan eşlerde, uzlaşma süreci çoğu zaman bir eşin lehine, diğerinin aleyhine sonuçlanacaktır. Her ne kadar “*anlaşmalı*” olarak adlandırsa da özellikle kısmi anlaşmalı boşanmanın mümkün olduğu hukuk sistemlerinde eşler arasında tam bir mutabakat sağlanamaz ve bu durum ileride yeni hukuki sorunlara yol açabilir<sup>399</sup>.

Anlaşmalı boşanma, doğru koşullarda ve bilinçli bir şekilde uygulandığında hem zamandan hem de enerjiden tasarruf sağlayan bir seçenektir. Taraflar kararlarını aceleye getirmemeli, değerlendirme sürecinde bir avukattan destek almalıdır. Bu durum, haklarını korumaları

<sup>398</sup> ŞİPKA Şükran, “Karşılaştırmalı Hukukta Evliliğin Sona Erme Nedenleri ve Sonuçlarına Toplu Bakış”, Medeni Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk ile İlişkili Güncel Aile Hukuku Meseleleri, 1. Baskı, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 35.

<sup>399</sup> ŞİPKA, s. 35.

açısından önemlidir. Her iki tarafın da adil bir uzlaşmaya vardığından emin olması, ileride oluşabilecek olumsuzlukları en aza indirecektir<sup>400</sup>.

## **II. ANLAŞMALI BOŞANMA KAVRAMI VE KISMİ ANLAŞMALI BOŞANMA İÇİN GEREKLİ ŞARTLAR**

### **A. Mukayeseli Hukukta Anlaşmalı Boşanmaya İlişkin Kanuni Düzenlemelere Genel Bakış**

Anlaşmalı boşanma en basit tanımıyla eşlerin serbest iradeleriyle evliliği sona erdirilebilmelidir<sup>401</sup>.

Türk hukukunda boşanma ancak mahkemenin vereceği bir karar neticesinde gerçekleşebilmektedir. Eşlerin boşanmaya ilişkin bir sözleşme yapması ve bu sözleşme neticesinde kendilerinin boşanmış sayılacağı yönünde bir anlaşma yapmaları mümkün değildir. Anlaşmalı boşanma, evlilik birliğinin sona erdirilmesine yönelik ilgililerin karşılıklı ve özgür iradeleri doğrultusunda vardıkları mutabakatın mahkeme tarafından onaylanması suretiyle gerçekleşen bir boşanma türüdür. Anlaşmalı boşanmaya ilişkin düzenleme 04.05.1988 tarihinde ve 3444 sayılı Kanunla getirilmiş değişiklikler sonucunda TMK'ya eklenmiştir. Anlaşmalı boşanma, TMK m. 166 (3)'te düzenlenmektedir<sup>402</sup>.

Anlaşmalı boşanma İsviçre hukukunda, ZGB Art. 111 ve Art. 112'de düzenlenmektedir. ZGB Art. 111'de kapsamlı anlaşmaya ilişkin "(1) Eşler,

<sup>400</sup> TÜİK verileri incelendiğinde bu tarihe kadar boşanma sayılarında artışın halihazırda devam ettiği yıllar ilerledikçe de bu sayılardaki artışın önlenemez biçimde yükseldiği görülmüştür. Örneğin, 1930 yılında boşanma sayısı 2127 iken, 1971 yılında bu sayı 11022'ye yükselmiştir. 2023 yılında bu sayı 173 bin 342 iken 2024 yılında 187 bin 343 olmuştur.

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Evlenme-ve-Bosanma-Istatistikleri-2024-54194>, (E.T: 12.02.2025). Kanaatimizce, eşlerin boşanmasını engellemeye çalışarak aileyi ve dolayısıyla toplumu korumak düşüncesi günümüzde terk edilmesi gereken bir düşüncedir. Atasözünde de ifade edildiği üzere "zorla güzellik olmaz". Bugün boşanma hukukunda amaç, eşlere sağlıklı ve huzurlu bir şekilde evliliklerini sona erdirebilmeleri için gerekli özgürlüğün sağlanmasıdır. Başta boşanma sebepleri olmak üzere kanun koyucu tarafından öngörülen engellerin amacı başlangıçta evlilik kurumunun korunması olmasına karşın bu anlayış modern hukuk düzeninde değişmiştir. Birçok ülkede pozitif hukuk bağlamında boşanma karşısında öngörülen engeller, boşanma şartları ve usul kuralları olarak işlevselliğini sürdürmekle birlikte artık korunması gereken değer anlayışı evlilik kurumundan ziyade eşler üzerine yönelmiştir. FamKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N. 4.

<sup>401</sup> GÜRİSOY Kemal Tahir, "Eşlerin Anlaşması Suretiyle Boşanma", Ankara Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, Boşanma Hukuku Haftası Cilt II, Ankara, 1977, s. 127.

<sup>402</sup> AKINTÜRK/ATES, s. 271.

*boşanmayı ortak olarak talep eder ve boşanmanın sonuçlarına dair kapsamlı bir anlaşma ile gerekli belgeleri ve çocuklarla ilgili vuruları sunarlarsa, mahkeme eşleri ayrı ayrı ve birlikte dinler. Dinleme birden fazla oturumdan oluşabilir. (2) Mahkeme, boşanma talebinin ve anlaşmanın özgür irade ve dikkatli bir değerlendirme sonucu olduğunu ve çocuklarla ilgili başvurularla birlikte anlaşmanın onaylanabileceğine kanaat getirirse, boşanma kararını verir.”* düzenlemesine yer verilmişken, Art. 112’de ise kısmi anlaşmaya ilişkin “(1) Eşler, boşanmayı ortak olarak talep edebilir ve mahkemeden, üzerinde anlaşamadıkları hususları karara bağlamasını isteyebilirler. (2) Kapsamlı anlaşma durumunda olduğu gibi, mahkeme, tarafları, üzerinde anlaşmaya vardıkları boşanma sonuçları hakkında ve geri kalan sonuçların mahkeme tarafından karara bağlanması talebi hakkında dinler.” düzenlemesi yer almıştır.

Anlaşmalı boşanma Alman hukukunda ise BGB § 1566 (1)’de “Eşlerin bir yıldır ayrı yaşıyor olmaları ve her iki eşin boşanma talebinde bulunması ya da davalı eşin boşanmayı kabul etmesi durumunda, evliliğin sona erdiği kesin ve itiraz edilemez bir şekilde varsayılır.” şeklinde düzenlenmiştir. Bu düzenlemenin yanı sıra boşanma davasının yürütülmesine ilişkin süreç hakkında ise FamFG § 133 vd. yer alan hükümlere gidilecektir.

## **B. Kısmi Anlaşmalı Boşanma**

### **a. Genel Olarak**

Anlaşmalı boşanma, Türk Hukukunda TMK m. 166 (3)’te düzenlenmektedir. Söz konusu düzenlemede, tam (kapsamlı) anlaşmalı boşanma olarak adlandırılan, eşlerin hem boşanma hem de boşanmanın yan sonuçları hakkında anlaşmış olmalarını arayan bir boşanma sebebi öngörülmüştür. Anlaşmalı boşanmada önemli olan her iki eşin ciddiyle boşanmak istediği ve bunun belirli şekli bir prosedürle incelendiği iradenin varlığıdır<sup>403</sup>.

Türk Hukuku bakımından anlaşmalı boşanmanın şartları;

- Eşlerin ortak boşanma başvurusunda bulunması veya eşlerden birinin açtığı boşanma davasını diğer eşin kabul etmesi,
- Evliliğin en az bir yıl sürmüş olması,
- Hâkimin tarafları bizzat dinlemesi,

<sup>403</sup> SCHWANDER Ivo, OFK - Orell Füssli Kommentar, OR Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, (Hrsg. KOSTKIEWICZ J. Kren/WOLF Stephan/AMSTUTZ Marc/FANKHAUSER Roland), 4. Auflage, Zürich, 2021, ZGB 111 N 1. *YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

- Boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda tarafların yapmış oldukları anlaşmanın hâkim tarafından uygun bulunmasıdır<sup>404</sup>.

Bu düzenleme göz önünde bulundurulduğunda Türk Hukukunda kısmi anlaşmalı boşanmanın mümkün olmadığı söylenebilir<sup>405</sup>. Ancak bazı mahkeme kararları incelendiğinde aksi yönde hükümler verildiği de görülmektedir<sup>406</sup>. Aksi yönde verilen bu kararlara bakıldığında tarafların boşanmak istedikleri ancak boşanmanın fer'i (yan) sonuçlarından bazıları veya tamamı üzerinde uzlaşamadıkları, bu kararı mahkemeye bırakmak istedikleri<sup>407</sup> görülmektedir. Tarafların boşanma yönünde ortak iradelerinin olduğu ancak boşanmanın yan sonuçları dediğimiz boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda anlaşamadıkları durumda boşanmaya ilişkin ortak irade de anlamını yitirmektedir. Oysa tarafların

<sup>404</sup> CEYLAN, s. 25. Bu şartlara bazı yazarlar, hakimin tarafları dinledikten sonra, boşanmak hususunda taraf iradelerinin serbestçe açıklandığına kanaat getirmesi şartını da eklemektedir. OĞUZMAN/DURAL, s. 129.

<sup>405</sup> “Anlaşmalı boşanma kararında, hâkim tarafından onaylanan anlaşmalar tarafları ve hâkimi bağlar. Bu nedenle, hâkim onayından itibaren taraflar tek başına anlaşmadan vazgeçemez, ancak davacı davasından feragat edebilir”, İzmir BAM, 2. HD., E. 2017/42 K. 2017/122, T. 26.01.2017; “Eğer taraflar arasında tam bir mutabakat yoksa veya anlaşma şartları yerine getirilmemişse, mahkeme anlaşmalı boşanma kararı veremez ve davayı çekişmeli dava olarak sürdürmek zorundadır”, Y., 2. HD., E. 2009/2794 K. 2010/5142, T. 17.03.2010, (Lexpera), (E.T: 15.04.2025).

<sup>406</sup> “Taraflar arasındaki davanın yapılan muhakemesi sonunda mahalli mahkemece verilen ve yukarıda tarih numarası gösterilen hüküm kişisel ilişki yönünden temyiz edilmekle evrak okunup gereği görüşülüp düşünüldü. Türk Medeni Kanununun 166/3. maddesine dayalı boşanma davasında hâkim tarafların ve çocukların menfaatlerini göz önünde tutarak bu anlaşmada gerekli gördüğü değişiklikleri yapabilir. Bu değişikliklerin taraflarca da kabulü halinde boşanmaya hükmolunur. Taraflarca hazırlanan protokolde belirlenen çocukla kişisel ilişki süreleri değiştirildiği halde bu hususta tarafların onayı alınmamıştır. Anlaşma protokolünde mahkemece yapılan değişiklik hakkında tarafların görüşü sorulmalı, uygun bulmaları halinde Türk Medeni Kanununun 166/3.maddesi çerçevesinde bir hüküm oluşturulması gerekirken yazılı olduğu şekilde karar verilmesi usul ve yasaya aykırıdır.” şeklinde hüküm verilmiş ve karşı oy yazısında yine haklı olarak “Bir yandan kişisel ilişki konusunda anlaşma olmadığını söyleyip diğer yandan anlaşmalı boşanmanın kesinleştiğini söylemek açık bir çelişki oluşturur.” denilmektedir. Y., 2. HD., E. 2010/1734, K. 2011/2900, T. 21.02.2011. Konu hakkında açıklamalar için bkz. GENÇCAN Ömer Uğur, “Anlaşmalı Boşanma Davalarında “Anlaşma” Aldatmacası”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 99, 2012, s. 303-310.

<sup>407</sup> Yargıtay’ın vermiş olduğu bir kararın karşı oy yazısında haklı olarak “Fer'i sonuçların takdiri mahkemeye bırakılamaz; bu durum, anlaşmalı boşanma kavramına aykırıdır” denilmektedir. Y., 2. HD., E. 2010/7729 K. 2010/10145, T. 25.05.2010, (Lexpera), (E.T: 15.04.2025).

boşanma hususunda anlaşmış olmaları ve bu yönde iradelerini beyan etmiş olmaları, boşanmanın yan sonuçlarında anlaşamadıklarında kenara atılabilecek kadar değersiz bir durum olarak görülmemelidir. İsviçre hukukunda boşanma sebeplerinden biri olarak uygulanmakta olan kısmi anlaşmalı boşanma, bu gibi durumlar bakımından bir çözüm getirmekte ve tarafların boşanma yönündeki ortak iradelerini boşa çıkarmamaktadır.

Bu açıklamalarımız doğrultusunda kısmi anlaşmaya ilişkin bir düzenlemeye Türk Hukukunda olması gereken hukuk (*de lege ferenda*) açısından yer verilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Anlaşmalı boşanma davalarında eşler, özellikle mali konularda hâkimin müdahalesine açık olabilir. Bu durumda, taraflar objektif bir kişinin değerlendirmesini tercih edebilir. Hâkimin önerisini kabul etmeye daha istekli davranabilirler. Yalnızca mali konularda değil zedelenmiş bir ilişki sonrasında çocuğun durumu ile ilgili de doğru kararı veremeyeceklerini düşünüyor olabilirler.

#### **b. İsviçre Hukukunda Kısmi Anlaşmalı Boşanma Uygulaması**

İsviçre hukukunda Kanun, eşlerin anlaşarak boşanmalarını teşvik eder. Bir evliliğin devam etmeyeceği anlaşılıyorsa, tercihen anlaşmalı boşanma yoluyla sona erdirilmelidir. Anlaşmalı boşanma diğer boşanma sebeplerine nazaran öncelikli kabul edilmektedir. Anlaşmalı boşanma içerisinde de tam anlaşmalı boşanma, kısmi anlaşmalı boşanmadan önce gelmektedir. Çekişmeli boşanma durumlarında ise, ZGB Art. 115, ZGB Art. 114'e nazaran ikincil niteliktedir. Diğer bir deyişle çekişmeli boşanmalarda ise öncelikle fiili ayrılık yoluna başvurulmalıdır<sup>408</sup>.

İsviçre hukukunda tam ve kısmi anlaşmalı boşanma ayrımı mevcuttur<sup>409</sup>. ZGB Art. 111, her iki eşin birlikte evliliklerinin sona erdirilmesi için başvuruda bulunması ve boşanmanın yan sonuçları hakkında tam bir

<sup>408</sup> FamKomm-FANKHAUSER, ZGB Vorbem. 111-115 N 9. "Boşanma sebebi" (*Scheidungsgrund*) terimi yasada artık açıkça yer almasa da bu kavram hâlâ hukuken kullanılmaktadır. Zira bir boşanma davasında esas alınması gereken maddi bir gerekçe bulunmaktadır. Kanunda kullanılan "*boşanma şartları*" (*Scheidungs voraussetzungen*) terimi ise hem boşanma sebeplerini hem de usule ilişkin kuralları kapsamaktadır. CHK-JUNGO, Vorbem. ZGB 111-118 N 3-4a.

<sup>409</sup> İsviçre hukukunda anlaşmalı boşanma, "ortak başvuru yoluyla boşanma veya ortak boşanma talebine dayalı boşanma" (*Scheidung auf gemeinsames Begehren*) olarak adlandırılmaktadır. Ortak boşanma talebine dayalı boşanma, "tam veya kapsamlı" (*Umfassende Einigung*) ya da "kısmi" (*Teileinigung*) anlaşma yoluyla gerçekleşebilir. Çalışmanın devamında anlaşılabilir olması adına kapsamlı ortak boşanma talebine dayalı boşanma için tam anlaşmalı boşanma, kısmi ortak boşanma talebine dayalı boşanma için kısmi anlaşmalı boşanma terimlerini kullanmayı tercih edeceğiz.

anlaşmaya varmaları durumunda uygulanır. Bu şartlar baştan itibaren karşılanmış olabilir; bu durumda süreç ZGB Art. 111 ve ZPO Art. 285 temelinde başlatılır. ZPO Art. 285'e göre eşlerin ortak başvurusunda; eşlerin ad ve soyadı, adresleri ve varsa temsilcilerine ilişkin bilgilerin belirtilmesi, ortak boşanma talebi, boşanmanın sonuçlarına ilişkin kapsamlı anlaşma, çocuklara ilişkin ortak talepler, gerekli belgeler<sup>410</sup>, başvuru tarihi ve imzalar bulunmalıdır<sup>411</sup>. Mahkeme, ZPO Art. 287 uyarınca tarafların dinlenmesinde tüm şartların karşılandığını tespit ederse, ZPO Art. 288 (1) uyarınca hâkim anlaşmayı onaylar ve boşanmayı ilan eder<sup>412</sup>.

Taraflar baştan itibaren ortak boşanma iradesini beyan etmiş, ancak yan sonuçlarda kısmi bir anlaşmaya varmışlarsa, süreç ZGB Art. 112 temelinde devam eder ve ZPO Art. 286 uyarınca bu kısmi anlaşmanın sunulmasıyla başlar. Daha sonra ZPO Art. 287 uyarınca tarafların dinlenmesiyle devam eder. Bu süreçte taraflar ilk veya daha sonraki duruşmalarda boşanmanın tüm yan sonuçlarında hâkim tarafından onaylanabilir tam bir anlaşmaya varırlarsa, süreç yine ZPO Art. 288 (1) uyarınca hâkim anlaşmayı onaylar ve boşanmayı ilan eder<sup>413</sup>.

---

<sup>410</sup> Bu belgeler; aile cüzdanı, ikamet belgesi veya yabancı uyruklular için medeni durum kaydı belgesi, evlilik sözleşmesi, maaş bordroları, kira sözleşmeleri, banka ve posta hesabı dökümleri, boşanma başvurusunun yapıldığı tarih itibarıyla mevcut olan tasarruflara ilişkin belgeler, emeklilik kuruluşlarının evlilik tarihinden boşanma başvurusunun yapıldığı tarihe kadar birikmiş olan serbest tasarruf haklarını gösteren aktarıma elverişlilik belgeleri, sağlık sigortası ve diğer sigorta poliçeleri, menkul kıymet ve borç listeleriyle birlikte vergi beyannameleri ile vergi değerlendirme belgeleri, çocukların eğitim masraflarına veya yatılı kalmalarına ilişkin belgeler, tapu kayıt örnekleri ve benzeri belgelerdir. Bu belgeler olmadan mahkeme, ZPO Art. 279 ve 280 gereğince anlaşmanın içeriğini denetleme görevini yerine getiremez. Ancak bazı bilgilerin veya belgelerin eksik olması durumunda, bu belgelerin başvurunun alınmasının hemen ardından mı isteneceği yoksa tarafların önce ilk duruşmaya mı çağrılacağı konusunda bir kesinlik yoktur. Tarafların önce dinlenmesi, mahkemenin hangi bilgilere hâlâ ihtiyaç duyulduğunu daha sağlıklı bir şekilde tespit edebilmesine imkân tanıyacağından, bu yaklaşım bazı durumlarda daha uygun olabilir. OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 6.

<sup>411</sup> Bu son unsurdan, başvurunun yazılı biçimde yapılması zorunluluğu anlaşılmaktadır. Ortak bir boşanma talebi, her eşin ayrı ayrı ama içerik bakımından uyumlu dilekçeler sunması hâlinde de mevcut sayılır. Yazılı şekil şartı, tarafların mahkeme tutanağına geçirilmek üzere birlikte beyan vermeleriyle de yerine getirilmiş olur. GLOOR Urs, Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, Basler Kommentar Zivilgesetzbuch, Art. 1-456 ZGB, (Hrsg. GEISER Thomas/FOUNTOULAKIS Christiana), Helbing & Lichtenhahn, 7. Auflage, Basel, 2022, ZGB 111 N 3; OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 2.

<sup>412</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 2.

<sup>413</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 3.

Eşlerden birinin açtığı boşanma davası sürecinde eşler, boşanma ve yan sonuçları konusunda sonradan anlaşmaya varırlarsa, mahkeme, boşanmayı ZPO Art. 291 uyarınca karara bağlar. ZGB 114 veya ZGB 115'e dayanarak ileri sürülen boşanma gerekçesi sabit değilse diğer bir deyişle ispatlanamıyorsa, eşler iki yıldan kısa süredir ayrı yaşıyor ve boşanma konusunda sonradan anlaşmışlarsa ZPO Art. 292 uyarınca, tek taraflı açılan boşanma davasından anlaşmalı boşanma sürecine geçiş mümkündür. Ancak ZPO Art. 292 (2) uyarınca, ileri sürülen boşanma gerekçesinin sabit olduğu durumlarda tek taraflı açılan boşanma davasından anlaşmalı boşanma sürecine geçilemez<sup>414</sup>.

Kısmi anlaşmalı boşanmaya ilişkin bir düzenleme hazırlanırken ZGB Art. 112 hükmü göz önünde bulundurulabilir. Ancak bu düzenlemenin kanuna, doğrudan alınması da kanaatimizce uygun olmayacaktır. Çalışmanın devamında olası bir kanuni düzenlemede kısmi anlaşmalı boşanmanın şartlarının neler olması gerektiği, İsviçre hukukunda yer alan düzenlemeler de göz önünde bulundurulurken belirlenmeye çalışılacaktır.

### c. *De Lege Ferenda* Açısından Kısmi Anlaşmalı Boşanmanın Şartları

#### aa. Eşlerin Ortak Boşanma Arzusu

Anlaşmalı boşanmanın temel unsuru eşlerin boşanma yönündeki ortak iradeleridir. Eşlerin boşanmaya ilişkin ortak arzusu anlaşmalı boşanmayı diğer boşanma sebeplerinden ayıran bir özelliktir. Eşlerin her ikisinin boşanmak istediğini beyan etmeleri yeterlidir ayrıca bir gerekçe sunmaları gerekmez. Bu ortak boşanma iradesinin bir ifadesi olarak, boşanma talebi boşanma sebebinin bir parçası sayılır<sup>415</sup>.

Ortak boşanma arzusu görünümü iki farklı şekilde ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki eşlerin boşanma taleplerini birlikte sunmalarıyla diğer eşler tarafından açılan bir boşanma davasının diğer eş tarafından kabul edilmesidir. TMK m. 166 (3)'te bu durum "*eşlerin birlikte başvurması ya da bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi*" şeklinde ifade edilmektedir<sup>416</sup>. İsviçre hukukunda da ZGB Art. 111 uyarınca anlaşmalı boşanmanın ilk koşulu, eşlerin birlikte ve açık bir şekilde boşanma talebinde bulunmalarıdır.

<sup>414</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 4.

<sup>415</sup> CHK-JUNGO, ZGB 111 N 5.

<sup>416</sup> SEÇER ÖZ, "Anlaşmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıkları Anlaşmalar", İNUHFD, C. 7, S. 2, 2016, s. 261.

Bu talep doğrudan mahkemeye yöneltilir. ZPO Art. 198 (1/c) uyarınca herhangi bir uzlaştırma süreci öngörülmemiştir<sup>417</sup>.

Eşlerin birlikte başvurması halinde evlilik birliğinin temelinden sarsılmış olduğu kabul edilir. Usul hukuku bakımından eşlerin birlikte başvurmasından ne anlaşılması gerektiği Türk Hukukunda tartışmalıdır<sup>418</sup>. Kısmi anlaşmalı boşanmaya ilişkin bir düzenlemeye ihtiyaç olduğu kadar boşanma davalarına ilişkin özel usul hukuku düzenlemelerine de ihtiyaç olduğu aşıkardır.

Bu düzenlemelerin karşılığı İsviçre hukukunda ZPO Art. 271-295 arasında yer almaktadır. Çocuklara ilişkin düzenlemeler ise ZPO Art. 296-301 arasında yer almaktadır. Özellikle doğrudan anlaşmalı boşanmaya ilişkin ZPO Art. 278-289 arasında yer alan düzenlemeler konunun yargılama süreci hakkında aydınlatıcıdır. Kısmi anlaşmalı boşanma anlaşması içeren ortak boşanma başvurusu ZPO Art. 130 gereğince yazılı olarak sunulmalıdır. Bu başvuru, ZPO Art. 286 (1) gereğince ortak boşanma talebini ve tarafların üzerinde anlaşamadığı boşanma sonuçları hakkında mahkemenin karar vermesi talebini içermelidir. Her bir eş, ZPO Art. 286 (2) gereğince uyuşmazlık konusu boşanma sonuçları hakkında gerekçeli taleplerde bulunabilir<sup>419</sup>. ZPO Art. 285'e göre tam bir anlaşmalı boşanma söz konusuysa eşlerin ortak başvurusu;

- Eşlerin adları, adresleri ve varsa temsilcilerinin bilgileri,
- Ortak boşanma talebi,
- Boşanmanın sonuçlarına ilişkin kapsamlı anlaşma,
- Çocuklara ilişkin ortak talepler,
- Gerekli belgeler,
- Tarih ve imzalarını içermelidir.

ZPO Art. 286'da ise kısmi anlaşmalı boşanma halinde eşlerin ortak başvurusunda yer alması gereken hususlar şu şekilde ifade edilmektedir; “Eşler, üzerinde anlaşamadıkları boşanma sonuçlarına ilişkin mahkemeden karar talebinde bulunmalıdır.

*Her eş, üzerinde mutabık kalınmayan sonuçlara ilişkin gerekçeli talebini sunabilir.*

*Madde 285, kıyas yoluyla uygulanır.”*

<sup>417</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 5.

<sup>418</sup> *Kılıçoğlu*, eşlerin birlikte başvurması şeklinde bir imkânın usul hukukunda bir karşılığı olmadığı yönünde görüş bildirmektedir. KILIÇOĞLU Ahmet, Aile Hukuku, Turhan Yayınevi, 7. Baskı Ankara, 2024, s. 113.

<sup>419</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 4. Sözlü de olabileceği yönünde bir görüş için bkz. CHK-JUNGO, ZGB 112 N 3.

Benzer şekilde özel bir usul hukuku düzenlemesi, HMK m. 119 hükmünde yer alan dava dilekçesinde bulunması gereken hususlardan hangilerinin anlaşmalı boşanma kapsamında aranmasına gerek olmadığı konusundaki belirsizliği de ortadan kaldıracaktır<sup>420</sup>. Kısmi anlaşmalı boşanmada eşlerin birlikte başvuruda bulunması halinde bu davada davacı ve davalının kimin olacağı belirsizdir. Öğreti ve uygulamada, eşlerden birinin “*davacı-davalı*”, diğerinin ise “*davalı-davacı*” biçiminde gösterilmelerinin uygun olacağı ifade edilmektedir<sup>421</sup>. Her ne kadar anlaşmalı boşanmaya ilişkin Kanun’da yer alan düzenlemede “*taraf*” terimine yer verilmiş olsa da kanaatimizce burada çekişmesiz bir yargı söz konusu olduğundan bu ibarenin “*ilgili*” veya “*başvuran*” olarak anlaşılması ve konuya ilişkin ileride yapılacak bir düzenleme de “*taraf*” terimine yer verilmemesi yerinde olacaktır<sup>422</sup>. Kanun koyucu, anlaşmalı boşanma müessesesi ile eşlere evliliklerini çekişmesiz ve daha kısa sürede sonlandırma imkânı tanımaktadır<sup>423</sup>. Alman hukukunda boşanma süreci dava

<sup>420</sup> “*Davalı ile boşanma ve fer’i sonuçlarında anlaşıklarını belirterek boşanma davası açan davacının, dava dilekçesinde, boşanma sebebini göstermesi ve geçimsizliğin dayandığı vakıaları bildirmesi gerekmediği gibi, böyle bir sebep bildirmiş olsa bile bunun hangi delillerle ispat edileceğine ilişkin bir delil bildirmesi de gerekmez. Çünkü davayı açarken anlaşmalı boşanma kararı verileceğine ilişkin bir beklentisi vardır. Bu beklenti sebebiyle boşanma sebebini göstermemiş ve uyuşmazlık çıkmayacağı inancıyla delil bildirmemiştir. Bu bakımdan, “anlaşmalı boşanma” talebiyle yapılan bir başvuru dilekçesinin içeriğinde Hukuk Muhakemeleri Kanununun 119. maddesinin (1.) fıkrasının (e) ve (f) bentlerindeki hususların aranması doğru ve gerçekçi bir yaklaşım değildir. Açıklanan hususlardaki gereklilik, anlaşmalı boşanma kararı verilmesinin mümkün bulunmadığının anlaşılmasından sonra söz konusu olabilir”, Y. 2. HD 8.5.2014, E. 2013/26237, K. 2014/10618, (Kazancı), (E.T: 15.04.2025).*

<sup>421</sup> AKINTÜRK/ATEŞ, s. 273. “*Taraflar boşanma ve ferileri konusunda anlaşıklarını belirterek anlaşmaları gibi boşanma kararı verilmesi talebiyle mahkemeye birlikte başvurmuşlardır. Dava dilekçesinde; Aysel, “davacı-davalı” olarak; Muharrem de “davalı-davacı” olarak gösterilmiş, dilekçe her ikisi tarafından bu sıfatla imzalanmış, başvurma ve peşin harç ise, tek bir davaya ilişkin olarak yatırılmıştır. Harcı verilmeyen dava açılmış sayılamaz. (Harçlar K. md. 127) O halde, ortada iki dava değil, tek bir dava vardır. Bu da kadın tarafından açılan davadır. ...*”, Y. 2. HD., E. 2009/6634, K. 2009/9059, T. 08.05.2009; GENÇCAN Ömer Uğur, Boşanma Hukuku 2. Cilt, Yetkin, 12. Baskı, Ankara, 2023, s. 1160.

<sup>422</sup> Taraf ve ilgili kavramları hakkında detaylı bilgi almak için bkz. DEVECİ Zeynep Sümeyra, Çekişmesiz Yargıda İlgili Kavramı ve Hukuki Durumu, Adalet, 1. Baskı, Ankara, 2025, s. 95 vd.; YARGIÇ Zeynep, Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma Davası ve Hukuki Sonuçları, On İki Levha, 1. Baskı, İstanbul, 2021, s. 25.

<sup>423</sup> Bir yargılamanın çekişmesiz yargı olarak değerlendirilebilmesi için öğretide çeşitli ölçütler ileri sürülmektedir. HMK m. 382 (1)’de bu ölçütlerden ilgililer arasında uyuşmazlık olmayan hâller, ilgililerin, ileri sürülebileceği herhangi bir hakkının bulunmadığı hâller ve YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

yerine başvuru ile başlatılmaktadır. Yalnızca bu isim değişikliğiyle dahi dava atmosferinin psikolojik olarak etkisinin azaltılabileceği ifade edilmektedir. Aile hukuku kapsamındaki uyuşmazlıklarda ve aile içi anlaşmazlıkları düzenleyen maddelerde, sürecin daha anlaşılır hale gelmesi amacıyla “dava” ya da “hukuki uyuşmazlık” yerine “işlem” terimi kullanılmasına yönelik belirgin bir eğilim olduğu da görülmektedir. Eşler ise başvuran ve karşı başvuran olarak tanımlanmaktadır<sup>424</sup>. Yargıtay’ın farklı yönde kararları olmakla birlikte kanaatimizce aynı dilekçe ile anlaşmalı boşanmak isteyen eşlerin iki ayrı başvuru harcı da yatırmasına gerek bulunmamaktadır<sup>425</sup>.

hâkimin resen harekete geçtiği hâller olmak üzere üç tanesine yer verilmektedir. Bu ölçütlere ilave olarak öğretide “inşai/önleyici” etki ölçütü adı verilen bir ölçüte daha yer verilmektedir. Bu ölçüte göre; “*hususî hukukî münasebetlerinin yeni şekil alması, tesisi, inkişafı, değiştirme ve kaldırılmasında ve bu hukuk münasebetlerine henüz vaki olmamış ve fakat istikbalde vukuu muhtemel olan tecavüzlerin önlenmesinde, alakadarların mahkemece himaye edilmesi icap eden haller*” de çekişmesiz yargı işleridir. KURU Baki, Nizasız Kaza, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1961, s. 39; BUDAK Ali Cem/KARAASLAN Varol, Medeni Usul Hukuku, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2022, § 21 N 8. Anlaşmalı boşanma olarak bilinen usul, ihtilaf yokluğu ve yenilik doğuran etki ölçütlerine göre bir çekişmesiz yargı işidir. BASIM Aybüke, “Anlaşmalı Boşanma Çekişmesiz Bir Yargı İşidir?”, Adalet Dergisi, Sayı 69, 2022/2, s. 513-554; AKİL Cenk, “Vesayete İlişkin Olanlar Dışında Türk Medeni Kanunu’nda Yer Alan Çekişmesiz Yargı İşleri”, AÜHFĐ, 62 (4), 2013, s. 955. Anlaşmalı boşanma davasının çekişmeli yargıya tabi olması gerektiği hakkında bkz. AKINTÜRK/ATEŞ, s. 273.

<sup>424</sup> MüKo-WEBER, BGB Vorbem. § 1564 N. 36.

<sup>425</sup> Aynı yönde bir görüş için bkz. GENÇCAN, Boşanma, s. 1161. Yargıtay’ın vermiş olduğu benzer yönde bir karar için bkz. “... eşlerin birlikte kaleme alacakları dilekçe ile de boşanma davası açabilecekleri kabul edilmiştir. Karı-koca boşanmaya ilişkin dilekçelerini birlikte kaleme almışlardır. Harçlar Yasasının bir sayılı tarifesi uyarınca da tek bir başvurma harcı yatırılmıştır. Koca tarafından ikinci bir başvurma harcının yatırılmaması onun davasının bulunmadığı anlamını taşımaz. Dava kadının ve kocanın boşanma isteklerini içermektedir.”, Y. 2. HD., E. 2002/4194, K. 2002/4994. T. 09.04.2002. Yargıtay’ın aksi yönde vermiş olduğu kararlar için bkz. “*Davalının harcı verilerek açılmış bağımsız bir boşanma davası yoktur. Davalının davacı kadın tarafından açılan boşanma dava dilekçesini davalı olarak imzalamış olması ayrı bir harç yatırılmadığından davalı açısından bu dilekçeyi dava dilekçesi niteliğine dönüştürmez. Açıklanan bu durum karşısında kadının davasının feragat nedeniyle reddi ile yetinilmesi gerekirken, kocasının da davası varmış gibi kesin hüküm oluşturacak şekilde davalının boşanma davasının reddine karar verilmesi doğru olmamıştır.*”, Y. 2. HD., E. 2008/4531, K. 2008/1409, T. 12.02.2008; “*Dosyadaki yazılara, kararın dayandığı delillerle kanuni gerektirici sebeplere ve özellikle harcın kadın tarafından yatırılmış olması karşısında davanın kadın tarafından açıldığı kabulü gerektiğine göre yerinde bulunmayan temyiz isteğinin reddiyle usul ve kanuna uygun olan hükmün ONANMASINA*”, Y. 2. HD., E. 2009/21316 K. 2010/1816 T. 4.2.2010 (Lexpera). Yargıtay’ın vermiş olduğu son kararlarda ise anlaşmalı boşanma davası

Davacı eşin, herhangi bir boşanma nedenine dayalı olarak açtığı boşanma davasında, diğer eşin de boşanmayı kabul ettiğini bildirmesi yeterlidir.<sup>426</sup>. Bununla birlikte, bu durum, açılmış olan bir boşanma davasında, iddia

tek bir dava olarak kabul edildiğinden yine iki ayrı harç yatırmaya gerek olmadığı söylenebilir. *“Taraflar boşanma ve ferileri konusunda anlaşmalarını belirterek anlaşmaları gibi boşanma kararı verilmesi talebiyle mahkemeye birlikte başvurmuşlardır. Dava dilekçesinde; Aysel, “davacı-davalı” olarak; Muharrem de “davalı-davacı” olarak gösterilmiş, dilekçe her ikisi tarafından bu sıfatla imzalanmış, başvurma ve peşin harç ise, tek bir davaya ilişkin olarak yatırılmıştır. Harcı verilmeyen dava açılmış sayılamaz. (Harçlar K. md. 127) O halde, ortada iki dava değil, tek bir dava vardır. Bu da kadın tarafından açılan davadır. Davalının da dava dilekçesini imzalamış olması, boşanmayı kabul edeceği anlamında olup, kendisi tarafından da dava açılmış olduğunu göstermez. Mahkemece, davanın kabulüne tarafların Türk Medeni Kanununun 166/3. maddesi uyarınca anlaşmalı boşanmalarına karar verilmiş, kararı davacı kadın temyiz etmiştir. Davacının 20.3.2008 tarihli temyiz dilekçesinin davadan feragat niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Mahkemece bu hususta bir karar verilmek üzere hükmün bozulması gerekmiştir.”*, Y. 2. HD., E. 2009/6634, K. 2009/9059, T. 08.05.2009. Konu hakkında başkaca mahkeme kararları ve açıklamalar için bkz. GENÇCAN, “Anlaşma” Aldatmacası, s. 305, 306.

<sup>426</sup> İsviçre hukukunda ZGB Art. 116’da yer verilen benzer nitelikteki düzenleme 9 Aralık 2008 tarihli Medeni Usul Kanunu (ZPO) Ek 1, Bölüm II, bent 3’ü uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır. Kaldırılan düzenlemenin karşılığı ZPO Art. 292’de anlaşmalı (ortak başvuru ile) boşanma usulüne geçiş başlığı altında yer almaktadır. Söz konusu düzenlemeye göre, Eşler, davanın derdest hâle geldiği anda iki yıldan daha az süredir ayrı yaşıyorsa ve boşanma konusunda mutabık kalmışlarsa dava anlaşmalı boşanma hükümleri uyarınca yürütülür. Eğer ileri sürülen boşanma sebebi sabit hâle gelmişse, artık anlaşmalı boşanma usulüne geçiş yapılamaz. Öğretide, anlaşmalı boşanma için ZGB’de yer alan iki aylık düşünme süresinin 01.02.2010 tarihinde kaldırılmasıyla birlikte ZPO Art. 292’de ki işlemlerden birinin boşa düştüğü ve düşünme süresi kaldırıldığında ZPO Art. 292’nin de değiştirilip, eşlerin boşanma konusunda anlaşması hâlinde her zaman usul değişikliğine gidileceğinin düzenlenmesinin daha uygun olacağı ifade edilmektedir. BÄHLER Daniel, ZPO Schweizerische Zivilprozessordnung Kommentar, (Hrsg. BRUNNER Alexander/GASSER Dominik/SCHWANDER Ivo), Dike Verlag, 2. Auflage, Zürich, 2016, ZPO 292 N 4. Düzenlemede, davalı tarafın boşanma konusunda açıkça onay vermesi durumunda, taraflar arasında boşanma konusunda bir anlaşma olduğu kabul edilmekte ve bu nedenle davanın, anlaşmalı boşanma usullerine göre devam etmesi öngörülmektedir. SUTTER-SOMM Thomas /LAZIC Milan, Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO), (Hrsg. SUTTER-SOMM Thomas, HASENBÖHLER Franz/LEUENBERGER Christoph), Schulthess, 3. Auflage, Zürich, 2016, ZPO 292 N 1. ZGB Art. 115 uyarınca boşanma sebebinin ispatı gibi çekişmeli bir dava, eğer taraflar boşanmanın yapılması konusunda uzlaşmışsa, anlamlı olmayacak ve boşanma sonuçları üzerinde olası bir uzlaşma için ters bir etki yaratacaktır. ZPO Art. 292 (1)’in amacı bu durumun önüne geçilmesidir. ZPO Art. 292 (2) ise ZGB Art. 114 uyarınca boşanma sebebinin netleşmiş olduğu durumlarda, boşanma için sonradan onay verme yoluyla usul manipülasyonlarını dışlamayı amaçlamaktadır. SUTTER-SOMM/LAZIC, ZPO 292 N 3. *YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)*

edilen olguların ikrar edilmesi ile karıştırılmamalıdır. Açılmış olan bir boşanma davasında, davalı eşin de boşanmayı istemesi halinde, dava nitelik değiştirerek anlaşmalı boşanmaya dönüşür. Salt boşanmayı istemek ise açılmış olan boşanma davasında ileri sürülmüş olan olguların ikrar edildiği anlamına gelmez<sup>427</sup>. Eşlerden birinin açmış olduğu boşanma davasının diğer eş tarafından kabul edilmesi durumunda da çekişmeli olan davanın anlaşmalı boşanmaya diğer bir deyişle çekişmesiz yargılama işine döneceği söylenebilir<sup>428</sup>. Taraflardan birinin açtığı boşanma davasını diğer eşin davanın başında ve yasal cevap süresi içinde kabul ettiğini açıklaması zorunlu değildir. Davanın ve yargılamanın her aşamasında kabul beyanı ileri sürülebilir<sup>429</sup>.

Kısmi anlaşmalı boşanmaya ilişkin bir düzenleme getirilecekse ortak boşanma arzusunun varlığının kabulünü eşlerden birinin açtığı davayı diğer eşin kabul etmesiyle sınırlamak doğru olmayacaktır. İsviçre hukukunda yer alan düzenlemeye benzer şekilde düzenleme, boşanmanın kabul edilmesi şeklinde kaleme alınmalıdır. Önemli olan, taraflar arasında sadece boşanma noktası ile ilgili bir anlaşmanın bulunmasıdır. Diğer bir deyişle eşler arasında boşanmanın yapılması gerektiği konusunda bir uzlaşma vardır. O halde boşanmayı kabul etme yalnızca davayı kabul etmekle sınırlı değildir.

<sup>427</sup> ERDEM Mehmet/MAKARACI-BAŞAK Aslı, Aile Hukuku, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2024, s. 135.

<sup>428</sup> “*Terk sebebine dayanan boşanma davasında, davalının "davayı kabul" beyanı sonuç doğurmaz (TMK 184/1- 3). Evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebine dayanılarak açılmış bir davada TMK'nın 166/3. maddesindeki şartların varlığı halinde kabulün hukuki değeri vardır*”. Yargıtay 2. HD 8.12.2004, E. 2004/13745, K. 2004/14686 (Kazancı), (E.T: 15.04.2025).

<sup>429</sup> SEÇER, s. 261. Yargıtay'a göre karar verildikten sonra, kararın uzun bir süre tebliğ ettirilmemesi dürüstlük kuralına aykırılık ve hakkın kötüye kullanılması anlamına gelmektedir. “*Tarafların anlaşmalı boşanma taleplerine ve bu yönde hüküm almalarına rağmen, davacının hukuki ve fiili bir engeli olmadığı halde; iki yıl sekiz ay evliliği sürdürdükten sonra davalıya kararın tebliğini istemesi davacı için bir "hak" olmakla birlikte; TMK'nın 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralına aykırı ve "hakkın kötüye kullanılması" niteliğindedir. TMK'nın 2/2. maddesinde belirtildiği gibi bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz. Gerçekleşen bu durum karşısında boşanma iradelerinin samimi olmadığı anlaşıldığından, davanın reddine karar verilmek üzere hükmün bozulması gerekmiştir*”, Y. 2. HD., E. 2009/16037, K. 2010/17586, T. 25.10.2010, (Lexpera), (E.T: 24.04.2025). HMK m. 302 (3)'e göre “*Gerekçeli karar, hazır olmayan taraflara tebliğ olunur*”, kararın tebliğ edilmesi, taraflar için bir yükümlülük olarak düzenlenmemiş bilakis mahkeme tarafından yerine getirilmesi bir görev olarak Kanunda yer almaktadır. Kanaatimizce eşlerden birinin kararın tebliğini uzun bir süre istememesi sebebiyle boşanma kararının ortadan kalkması, dürüstlük kuralı veya hakkın kötüye kullanılmasıyla açıklanamaz.

Karşı dava açılması da bu kapsamda değerlendirilmelidir. Zira her iki durumda da eşlerin boşanmak istedikleri sonucuna varılabilir<sup>430</sup>.

Eşlerden birinin boşanmayı istemediğini açık bir şekilde beyan etmesi durumunda artık kısmi anlaşmalı boşanmadan da bahsedilemeyecektir. Kısmi anlaşmalı boşanmadaki uyumsuzluk ancak boşanmanın yan sonuçlarına ilişkin olabilir. Boşanmanın kendisi konusunda bir uyumsuzluk söz konusu olması halinde dava anlaşmalı boşanma olmaktan çıkarak kendiliğinden çekişmeli boşanma davasına dönüşecektir<sup>431</sup>. Türk Hukuku'ndan farklı olarak İsviçre Federal Mahkemesi, eşlerden birinin açmış olduğu boşanma davasına karşılık diğer eşin de boşanma davası açması halinde anlaşmalı boşanmaya ilişkin usul kurallarının uygulanacağına karar vermiştir<sup>432</sup>.

ZGB Art. 112 düzenlemesinde geçen “*eşler boşanmayı ortak olarak talep edebilir*” cümlesi lafzen yorumlandığında başvurunun mutlaka birlikte yapılması gerektiği sonucuna varılabilir. İsviçre öğretisinde bu durum tartışmalı olmakla birlikte<sup>433</sup> *de lege ferenda* açısından Türk Hukukunda

<sup>430</sup> SUTTER-SOMM/LAZIC, ZPO 292 N 6. Bu durumun bir istisnasına ZPO Art 292 (2)'de yer verilmektedir. Eğer öne sürülen boşanma sebebi kesinleşmişse, ZGB Art. 114'ye göre boşanma davası kabul edilse, karşı dava açılrsa da anlaşmalı boşanma usulüne geçiş yapılmaz. Bu durumda, dava ZPO Art. 291 (3)'e göre devam edecektir. SUTTER-SOMM/LAZIC, ZPO 292 N 10.

<sup>431</sup> “*Dava, erkek tarafından anlaşmalı boşanma talebiyle açılmış, ön inceleme duruşmasında davalı, boşanmak istemediğini beyan ederek davaya karşı çıkmıştır. ... dava anlaşmalı boşanma olmaktan çıkmış, kendiliğinden çekişmeli boşanma davasına dönüşmüştür. Bu halde anlaşmalı boşanma davasının çekişmeli boşanma (TMK m. 166/1-2) olarak görülmesi gerekir. ...*”, Y. 2. HD., E. 2015/11837, K. 2015/13635, T. 26.06.2015, (Lexpera), (E.T: 15.04.2025).

<sup>432</sup> İsviçre Federal Mahkemesi'nin verdiği bir karara konu olan olayda, İsviçre'de yaşayan eş, iki yılın dolmasından önce boşanma davası açmıştır. Yurt dışında yaşayan diğer eş, boşanma davasını İsviçre'de reddetmiştir. Diğer eş daha sonra yurt dışında bir boşanma davası açmıştır. Yüksek Mahkeme, bunu boşanmaya onay olarak değerlendirerek usul değişikliği için temel olarak kabul etmiştir. Mahkeme, böyle bir durumda anlaşmalı boşanma usulüne ilişkin prosedürlerin davaya özel olarak uygulanabileceğini belirtmiştir. BGE 137 III 421. Benzer yönde farklı bir karara konu olan olayda ise koca, eşinin ZGB Art. 114 uyarınca açtığı boşanma davasına iki yıllık ayrılık süresinin dolmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Ancak kısa bir süre sonra, başka bir mahkemede boşanma davası açmıştır. Federal Mahkeme, bunu boşanma konusunda bir onay olarak kabul ederek ZPO Art. 292 (1)'in uygulanması ve eşinin başlattığı davanın anlaşmalı boşanma usullerine göre devam etmesine gerektiği yönünde karar vermiştir. BGE 139 III 482.

<sup>433</sup> Jungo'ya göre her ne kadar ZPO Art. 285 açıkça ortak bir başvurudan söz etse de eşlerin boşanma taleplerini ayrı ayrı sunmaları da kabul edilebilir olmalıdır. Esas olan, boşanma iradelerinin birlikte imzaladıkları protokolden açık ve tereddütsüz biçimde anlaşılabilir olmasıdır. Bununla birlikte, iradenin açıklığı ve ispat edilebilirliği açısından, her iki eş

yapılacak bir düzenlemede TMK m. 166 (3)'te yer verilen “*bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi*” cümlesine de yer verilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Kısmi anlaşmalı boşanmanın söz konusu olabilmesi eşlerin boşanmak için birlikte başvurması veya bir eşin diğerinin davasını kabul etmesi ve eşlerin mahkemeden, üzerinde anlaşamadıkları yan sonuçları karara bağlamasını talep etmesi gerekir.

Kısmi anlaşmalı boşanmada eşlerin, boşanmayı, mahkemenin boşanma sonuçlarını nasıl düzenleyeceğinden bağımsız olarak talep ettiklerini beyan etmeleri esastır. Ancak eşler, boşanmaya sadece, mahkemenin ihtilaflı konuları önceden aralarında üzerinde uzlaştıkları bir çerçevede karara bağlaması hâlinde onay verdiklerini belirten bir açıklama sunabilirler. Böylece eşler mahkemenin kararının bu uzlaşmış çerçevenin dışına çıkması durumunda boşanma taleplerine bağlı kalmama olasılığını kendilerine açık bırakmış olurlar<sup>434</sup>.

Kısmi anlaşmalı boşanmanın, tam anlaşmalı boşanmadan farklılık arz ettiği diğer bir durumda çifte vekalet durumudur. Tek bir avukat, tam anlaşmalı boşanma davalarında eşlere danışmanlık sağlayabilir. Maliyet tasarrufu ve mahkeme tarafından anlaşmanın sonradan incelenmesi gerekçesiyle, bu tür danışmanlık kabul edilebilir. Ana hatlarıyla anlaşmanın hazırlanması için ortak danışmanlığa izin verilmesi ve bunun dava sürecine dahil edilebilmesi gerekir. Ancak, kısmi anlaşmalı boşanmalarda olduğu gibi davada menfaat farklılıkları söz konusuysa çıkar çatışması riski çifte vekalet yasağını da beraberinde getirecektir<sup>435</sup>.

### **bb. Belirli Bir Süre Geçmesi**

TMK m. 166 (3) gereğince anlaşmalı boşanmaya karar verilebilmesi için evliliğin üzerinden en az bir yıl geçmiş olması gerekmektedir. Kanun koyucu, eşlerin henüz birbirlerini tam anlamıyla tanımalarına fırsat olmadan, evlilik birliğini yürütüp yürütemeyeceklerini anlayamadan, boşanmalarına engel olmak istemektedir. Hâkim bir yıllık süreyi resen

---

tarafından imzalanmış ortak bir boşanma talebinin mahkemeye sunulması özellikle tavsiye edilir. Söz konusu başvuru, eşlerin ortak bir vekili ya da ayrı vekilleri aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. CHK-JUNGO, ZGB 111 N 11. Benzer yönde bir görüş için bkz. FamKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 10.

<sup>434</sup> CHK-JUNGO, ZGB 112 N 4.

<sup>435</sup> FamKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 47. Benzer yönde bir düzenlemeye Türk Hukukunda Avukatlık Kanunu m. 38'de yer verildiğinden bir avukatın aynı işte menfaati zıt bir tarafa avukatlık etmesi mümkün olmayacaktır.

araştırmalıdır<sup>436</sup>. İsviçre hukukunda düşünme süresi olarak adlandırılan bu süre kaldırılmıştır<sup>437</sup>.

Anayasa m. 41 “Ailenin Korunması” başlığını taşımaktadır. Söz konusu düzenlemenin ilk fıkrasında “*Aile toplumun temelidir*” şeklinde tanımlanmaktadır. İkinci fıkrasında ise “*Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.*” denilmektedir. Anlaşmalı boşanma için öngörülen bir yıllık süre ailenin korunmasına hizmet etmektedir. Kanaatimizce kısmi anlaşmalı boşanma bakımından da böyle bir sürenin aranmasına devam edilmelidir.

Bir yıllık sürenin uzunluğu ise ayrıca değerlendirilmelidir. Kanaatimizce bir yıllık süre makuldür ve bu sürenin kısaltılmasına ihtiyaç bulunmamaktadır. Yargıtay’ın vermiş olduğu kararlarda anlaşmalı boşanma davasında davanın kabul edilebilmesi için bir yıllık sürenin dava tarihinde dolmuş olması gerektiği ifade edilmektedir. Anlaşmalı boşanma davasında dava tarihi itibarıyla evlilik süresinin bir yılı doldurmadığının anlaşılması durumunda davaya çekişmeli boşanma hükümlerine göre devam edilmesi gerekmektedir<sup>438</sup>. Dava tarihinden sonra bir yıllık sürenin dolmuş olması anlaşmalı boşanma kararı verilmesine olanak vermemektedir<sup>439</sup>. Bizim de

<sup>436</sup> ERDEM/MAKARACI-BAŞAK, s. 134.

<sup>437</sup> Milletvekili *Jutzet*’in önerisi ile başlatılan yasa değişikliği sonucunda 1 Şubat 2010 itibarıyla ZGB Art. 111 yenilenmiş ve iki aylık düşünme süresi yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı revizyon kapsamında, ZPO Art. 288 (2 ve 3) ZGB Art. 111’e uyarlanmıştır. Ulusal Meclis bu değişikliği büyük çoğunlukla kabul etmiş, Eyaletler Meclisi ise oybirliği ile onaylamıştır. İstişare sürecinde dile getirilen bazı çekincelere ve alternatif önerilere itibar edilmemiştir. Parlamentodaki görüşmelerde, bekleme süresinin kaldırılmış olmasına rağmen, eşlerin mahkemece dinlenmesi aracılığıyla, herhangi bir tarafın baskı altında veya düşünmeden boşanmaya ya da anlaşmaya onay vermesinin hâlâ engellenebileceği sıklıkla vurgulanmıştır. FammKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 3.

<sup>438</sup> “*Dosyadaki nüfus kaydından tarafların 11/01/2012 tarihinde evlendikleri ve davanın açıldığı tarihte henüz bir yıllık sürenin dolmadığı anlaşılmıştır. Mahkemece, tarafların gösterdikleri delillerin toplanarak Türk Medeni Kanununun 166. maddesinin bir ve ikinci fıkrasındaki şartların oluşup oluşmadığı araştırılıp sonucuna göre bir karar verilmesi gerekirken, Türk Medeni Kanununun 166 ncı maddesinin üçüncü fıkrasında öngörülen bir yıllık süre şartı gerçekleşmeden davanın kabulüyle boşanmaya karar verilmesi usul ve yasaya aykırı bulunmuştur.*”, Y. 2. HD., E. 2013/24061, K. 2014/275, T. 13.01.2024; benzer yönde diğer kararlar için bkz. Y. 2. HD., E. 2008/5277, K. 2008/2323, T. 26.02.2008; Y. 2. HD., E. 2007/1911, K. 2007/15180, T. 07.11.2007, GENÇCAN, Boşanma, s. 1158.

<sup>439</sup> “... Dava tarihi itibarıyla evlilik en az bir yılını doldurmamış ise, bu maddelerin uygulanması bakımından “evlilik birliğinin temelinden sarsıldığına” ilişkin karine geçerliliğini yitirir. Böyle bir durumda da Yasanın 166/3. Maddesi çerçevesi dahilinde YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

katıldığımız görüşe göre dava açıldığı tarihte henüz bir yıllık süre dolmamış olsa da duruşma günü itibarıyla bu süre tamamlanmışsa, davanın sırf bu nedenle reddedilmesi doğru değildir. Aynı şekilde, dava sürenin dolmasından önce açılmış ancak sürenin tamamlanmasına az bir zaman kalmışsa, hâkimin davayı doğrudan reddetmek yerine, duruşmayı bir yıllık sürenin dolmasından sonraki bir tarihe ertelemesi ve yalnızca süre nedeniyle reddetme yoluna gitmemesi gerekir. Bu yaklaşım, usul ekonomisinin de bir gereğidir<sup>440</sup>.

Bir yıllık sürenin nasıl geçirilmesi gerektiği bakımından Alman hukukuna benzer şekilde ayrı yaşama şartının yararlı olacağı kanaatinde değiliz. Alman hukukunda da anlaşmalı boşanma için BGB § 1566 (1) gereğince bir yıllık süre aranmakla birlikte bu süre eşlerin ayrı yaşıyor olmaları şartına bağlanmıştır. Ayrı yaşamadan ne anlaşılması gerektiği ise BGB § 1567 (1), eşler arasında artık ortak bir ev hayatı yoksa ve eşlerden biri evliliğin birlikteliğini açıkça reddederek bu birliği yeniden kurmak istemiyorsa şeklinde tanımlanmıştır. Halihazırda anlaşmalı boşanma için geçerli olan eşlerin bu bir yıllık süreyi birlikte geçirmiş olmaları veya olmamalarının dikkate alınmaması prensibi korunmalıdır<sup>441</sup>.

### **cc. Hâkimin Eşleri Dinlemesi**

Mahkeme, bir veya birkaç duruşmada eşlerin her birinin boşanmayı özgür ve dış etkilerden bağımsız, özellikle de diğer eşin baskısı olmaksızın, ciddi ve bilinçli biçimde diğer bir deyişle, kişisel ve maddi sonuçlarını dikkate alarak isteyip istemediğini ve irade sakatlıklarının bulunmadığını kontrol eder<sup>442</sup>. Bu dinleme yetkisi devredilemez, hâkimin eşleri bizzat dinlemesi gerekmektedir<sup>443</sup>.

---

*boşanma kararı verilemez, ...*”, Y. 2. HD., E. 2014/2605, K. 2014/13905, T. 19.06.2014, (Lexpera). (E.T: 15.04.2025).

<sup>440</sup> ERDEM/MAKARACI-BAŞAK, s. 134.

<sup>441</sup> Öğretide yer aksi yönde bir görüşe göre, kanunun belirli süre birlikte yaşamayı aramaması bir çelişki oluşturmamaktadır. Zira, eşler evlendikleri andan itibaren ayrı yaşamaya başlarlar ve hiçbir şekilde bir araya gelmeden bir yıl sonra boşanmak için başvururlarsa, evlilik birliğinin temelinden sarsıldığından ortak hayatın çekilmez hale geldiğinden bahsedilemeyecektir. DURAL/ÖĞÜZ/GÜMÜŞ, N 649; OĞUZMAN/DURAL, s. 128.

<sup>442</sup> CHK-JUNGO, ZGB 111 N 15. İsviçre hukukunda "mahkeme" ile, ZPO Art. 3'e göre kantonun yargı teşkilatına uygun biçimde belirlenmiş kurul hâlinde ya da tek hâkimli organ kastedilmektedir. OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 7.

<sup>443</sup> "... davacı ve davalı asil dinlenilmeksizin, taraf vekillerinin beyanına dayanılarak boşanma hükmü kurulması usul ve yasaya aykırıdır.", Y. 2. HD., E. 2005/1637, K. 2005/3656, T. 10.03.2005, (Lexpera). (E.T: 15.04.2025).

Sorgulamanın temel amacı, irade sakatlıklarının olup olmadığını araştırmak ve tarafların ehliyetini değerlendirmektir. Anlaşmalı boşanmada evlilik birliğinin gerçekten temelinden sarsılıp sarsılmadığıyla ilgilenilmez<sup>444</sup>.

Eşlerin ayrı ayrı mı yoksa birlikte mi dinleneceği konusunda TMK m. 166'da açık bir düzenlemeye yer verilmemiştir<sup>445</sup>. Öğretide hâkimin eşleri birlikte dinleyebileceği gibi ayrı ayrı da dinleyebileceği, eşlerin dinlendiği hususunun tutanağa geçirilmesinin yeterli olduğu ifade edilmektedir<sup>446</sup>.

<sup>444</sup> FamMKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 2.

<sup>445</sup> *Kılıçoğlu*, düzenlemede eşlerin hakim tarafından bizzat dinlenilmesi koşuluna yer verilmesinin sebebinin, eşlerin her türlü baskı ve tehditten uzak olarak anlaşmalı boşanmaya kendi özgür iradeleri ile karar verdiklerinin anlaşılması ve kadınların baskı, korku ve tehdit altında kalarak boşanmayı kabul etmelerinin önüne geçilmesi olduğunu ifade etmektedir. KILIÇOĞLU, s. 114. Bu görüşe katılmanın yanı sıra hâkimin eşleri hem birlikte hem de ayrı ayrı bizzat dinlemesinin bu endişeleri gidermek konusunda daha da etkili olacağı düşüncesindedir.

<sup>446</sup> ÖZTAN, s. 693. Yargıtay'ın vermiş olduğu kararlarda ise hâkimin iradelerin serbestçe açıklandığına kanaat getirebilmesi için hem davacıyı hem de davalıyı aynı anda bizzat dinlemesi gerektiği ifade edilmektedir. "... Uygulamada anlaşmalı boşanma adı verilen ve yukarıya alıntılanan fıkra uyarınca boşanma kararı verilebilmesi için ilk koşul; evlilik birliğinin en az bir yıl sürmesidir. Aksi takdirde hâkim diğer şartları incelemeden boşanma davasını reddetmelidir. İkinci koşul, eşlerin mahkemeye birlikte başvurmaları veya bir eşin diğerinin açtığı boşanma davasını kabul etmesidir. Burada önemli olan tarafların boşanma iradelerini aynı anda ve duruşmada hâkime beyan etmesidir. Üçüncü koşul, eşlerin iradelerini hâkime bizzat açıklamalarıdır. Hâkimin eşleri dinleyerek serbest iradelerinin oluşup oluşmadığına karar vermesi gerekir. Madde hükmü, duruşmada tarafların her türlü baskı ve tehditten uzak olarak özgür iradeleri ile beyanda bulduklarının denetlenmesini amaçladığından, hâkimin bu hususta her türlü özeni göstermesi gerekmektedir (Kılıçoğlu A: Aile Hukuku, Ocak 2019, s.113). Son koşul ise; anlaşmalı olarak boşanmak isteyen eşlerin boşanmanın mali sonuçları ile çocukların durumu hususunda da anlaşmış olmaları ve buna ilişkin düzenlemeyi hâkimin onayına sunmaları gerekir. Taraflar bu hususta mahkemeye bir protokol sunabilecekleri gibi, belirtilen tüm bu hususlarda mahkemeye sözlü olarak da beyanda bulunabilirler. Ancak ikinci durumda sözlü beyanın zapta geçirilmesi ve taraflarca imzalanması gerekir (Akıntürk T: Türk Medeni Hukuku Aile Hukuku, İkinci Cilt, Ocak 2019, s.271). ...", Y. HGK., E. 2017/2-2643, K. 2019/484, T. 18.04.2019, (Lexpera). Yargıtay bir kararında görüntülü görüşmenin bizzat dinlenilme şartını sağlamayacağı yönünde karar vermiştir. "... Somut olayda dosyanın incelenmesinden; tarafların dosyaya sunduğu 05.02.2018 tarihli anlaşmalı boşanma protokolünün taraflarca değil, taraf vekilleri tarafından imzalandığı, ayrıca 06.02.2018 tarihli duruşmada davacı erkeğin hazır bulunmadığı, davacı erkeğin Fransa'da bulunması sebebi ile oğlu Yasin Öztürk'ün cep telefonundan davacı erkeğin görüntülü olarak aranarak beyanının tutanağa geçirildiği ve bu şekilde tarafların boşanmalarına karar verildiği anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsedilen kanun hükmü gereğince davacı ve davalı asıl tarafından imzalanmış anlaşma protokolü olmadan ve davacı erkek duruşmada hazır olup YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

Hâkimin verdiği kararda açıklanan irade beyanlarının sağlıklı herhangi bir etki altında kalmadan verildiğini belirtmesi kamu düzenindedir ve görev sorumluluğu kapsamındadır<sup>447</sup>.

İsviçre hukukunda ZGB Art.111 (1)'de açıkça öngörüldüğü üzere, eşler hem birlikte hem de ayrı ayrı dinlenmelidir<sup>448</sup>. ZPO Art. 287'ye göre başvuru eksiksiz ise mahkeme tarafları dinlemek üzere duruşmaya davet eder. Eşlerin ayrı ayrı dinlenmesindeki amaç her bir eşin boşanma konusundaki motivasyonu ve serbest iradesi hakkında doğrudan bir kanaate varılabilmesidir. Bu dinlemelerden önce eşlerle bireysel görüşmelerin yapılması daha sonrasında eşlerin birlikte dinlenilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Tarafların kendi avukatlarının kişisel görüşmelere katılması engellenemez<sup>449</sup>. Ancak diğer eşin avukatının dinlemeye katılması, kuralın amacına aykırıdır. Ayrıca mahkeme, tarafların boşanmanın kendi yaşam koşulları üzerindeki somut etkilerini düşünüp düşünmediklerini de güvence altına almalıdır. Uygun sorularla, her bir tarafın bu konuda düşünce geliştirip geliştirmediği araştırılmalıdır. Boşanma talebinin serbest ve bilinçli şekilde yapılmış olması gerektiğinden, mahkemenin bu dinlemeleri dikkatli, yeterli zaman ayırarak ve şablonlara bağlı kalmadan yapması gerekmektedir. Bu nedenle ZGB Art. 111 (1)'in son cümlesinde, bu görüşmelerin birden fazla oturumdan oluşabileceği açıkça belirtilmiştir. Buna karşın, evliliğin bozulma nedenlerine veya kusur araştırmalarına ilişkin sorular ZGB Art. 111 veya 112'ye göre yapılan boşanma prosedüründe yer almaz<sup>450</sup>.

---

*mahkeme hakimince bizzat dinlenilmeden Türk Medeni Kanunu'nun 166/3. maddesi uyarınca tarafların boşanmalarına karar verilmesi usul ve kanuna aykırı olup bozmayı gerektirmiştir. ...*", Y. 2. HD., E. 2021/7601 K. 2021/6759 T. 4.10.2021, (Lexpera). Vekil veya vasinin dinlenilmesi de eşlerin bizzat dinlenilmesi şartını sağlamamaktadır. "*... davacı kendisini vekil ile temsil ettirmiş, bizzat mahkeme huzurunda hazır bulunarak boşanma ve sonuçları hakkında bir irade açıklamasında bulunmamıştır. Vekaletnamesinde özet yetki bulunsa bile vekilin beyanı sonuç doğurmaz. ...*", Y. 2. HD., E. 2014/20562, K. 2015/4949, T. 19.03.2015, (Lexpera), (E.T: 15.04.2025).

<sup>447</sup> GENÇCAN, Boşanma, s. 1169.

<sup>448</sup> Mahkemenin dinlemede odaklanması gereken unsurlar: Eşlerin boşanma ve anlaşma yönündeki iradelerinin özgür iradeyle oluşmuş olması, bu iradenin olgun ve yeterince düşünülmüş olması, sunulan anlaşmanın onaylanabilir olup olmadığıdır. CHK-JUNGO, ZGB 111 N 16.

<sup>449</sup> CHK-JUNGO, ZGB 111 N 19. İsviçre Federal Mahkemesi ise anayasal bir şikâyet karşısında, kantonal usul hukukunun ayrı dinleme sırasında kişinin kendi avukatını da dışlamasına olanak tanıyabileceğini ifade etmiştir. BGE 5P.55/2002.

<sup>450</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 8; CHK-JUNGO, ZGB 111 N 16.

Dinleme sırasında taraflara yönelik bazı sorular ve hatırlatmalar yapılır. Hâkim, tarafları anlaşmada eksiklikler veya belirsizlikler konusunda uyarır ve onlara yardımcı olur. Hâkim, hala belirsiz veya eksik olan noktalarda karşılıklı anlaşma önerileri sunabilir, ayrıca tarafların talep ettiği anlaşmanın kendisine uygun olmadığı düşünülen noktalarda da benzer şekilde önerilerde bulunabilir<sup>451</sup>. Eşlerin dinlenilmesinde bizzat katılımları zorunludur. Ancak ZPO Art. 278 gereğince “*Taraflar, mahkeme tarafından hastalık, yaşlılık veya başka haklı bir sebep nedeniyle muaf tutulmadıkları sürece, duruşmaya şahsen katılmak zorundadır.*”. Eşlerden birinin, örneğin mesafe ya da sağlık sorunları nedeniyle uzun süreli yurtdışında bulunması durumunda ve kişisel duruşma için İsviçre’ye gelmesi kendisinden makul olarak beklenemiyorsa bu eşin dinlemesi, yabancı bir mahkeme aracılığıyla adli yardımla veya video konferans gibi başka yollarla gerçekleştirilmelidir. İsviçre içindeki seyahat engelleri de örneğin hastanede yapılacak bir mahkeme sorgusunu mümkün kılabilir. Eğer eşlerden biri ayırt etme gücünden daimî olarak yoksunluk (bilinçsizlik veya tepki verememe hali) nedeniyle kişisel olarak sorgulanamıyorsa, diğer eş için ZGB Art. 111’e dayalı boşanma yolu kapalıdır. Bu durumda ancak ZGB Art. 114 veya 115 uyarınca bir boşanma davası açılabilir. Taraflardan birinin dinlenmesinden tamamen feragat edilmesi ise sadece istisnai hallerde düşünülebilir<sup>452</sup>.

Kısmi anlaşmalı boşanmada eşlerin dinlenilmesi bakımından her bir eşin, diğer uyuşmazlıkların nasıl karara bağlanacağından bağımsız olarak boşanmayı kabul etme iradesinin serbestçe oluşmuş ve iyi düşünülmüş olması gerektiğine ayrıca dikkat edilmelidir. Eşlere hukuki başvuru yolları hakkında bilgilendirme yapılmalıdır. Tarafların üzerinde anlaşmadığı konu sayısı ve bu konuların önem derecesi arttıkça, duruşmanın da daha ayrıntılı yapılması gerekir<sup>453</sup>.

Boşanmadan etkilenecek bir çocuğun bulunması durumunda çocuğun da dinlenmesi gerekebilir. ZGB Art. 133 (2)’de bu konuda açık bir düzenlemeye yer verilmiştir. Söz konusu düzenlemeye göre “*Mahkeme, çocuğun yararına olan tüm önemli koşulları dikkate alır. Ebeveynlerin ortak başvurusunu ve mümkün olduğunca çocuğun görüşünü de göz önünde bulundurur.*”. Ayrıca ZPO Art. 298 (1)’de de “*çocuk, yaşı veya başka geçerli bir sebep dinlenmesini engellemediği sürece, mahkeme ya da bu amaçla*

<sup>451</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 9.

<sup>452</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 10; CHK-JUNGO, ZGB 111 N 18; FammKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 16.

<sup>453</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 4.

görevlendirilen üçüncü bir kişi tarafından bizzat ve uygun bir şekilde dinlenir.” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmektedir<sup>454</sup>.

Kanaatimizce yapılacak olası bir kanuni düzenlemede kısmi anlaşmalı boşanma bakımından eşlerin ayrı ayrı ve birlikte dinlenmesi gerektiğine kanunda açık bir şekilde yer verilmelidir.

## **dd. Hâkimin Anlaşmayı Uygun Bulması**

### **aaa. Genel Olarak**

Türk hukukunda anlaşmalı boşanmaya ilişkin karar verilebilmesi için boşanmanın mali sonuçları ve çocuğun durumu üzerinde de anlaşılması ve bu anlaşmanın hâkim tarafından onaylanmış olması gerekmektedir. Eşlerce hâkime sunulan bu anlaşma uygulama ve öğretide, boşanma anlaşması, boşanma sözleşmesi, boşanma protokolü, anlaşma protokolü gibi farklı isimlerle anılmaktadır<sup>455</sup>.

Boşanmanın mali sonuçları, TMK m. 174 (1)'de düzenlenen maddi tazminat, TMK m. 174 (2)'de düzenlenen manevi tazminat ve TMK m. 175'te düzenlenen yoksulluk nafakasıdır. Eşler söz konusu bu mali sonuçları talep ediyorsa neyi talep ettiğini, talep etmiyorsa neyi talep etmediğini protokolde açıklamalıdır<sup>456</sup>. Tarafların mali konularda anlaşamaması halinde hâkim tarafından anlaşmalı boşanmaya hükmedilmesi mümkün değildir. Tarafların yaptıkları anlaşmada tazminat haklarını veya nafaka talebini saklı tuttuklarını belirtmeleri halinde de anlaşmalı boşanmaya hükmedilemez<sup>457</sup>. Türk hukukunda kısmi anlaşmalı boşanma imkânı söz konusu olmadığından mali sonuçlar üzerinde anlaşamama durumunda boşanma, eşler arasında çekişmeli şekilde devam eder<sup>458</sup>.

<sup>454</sup> FammmKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 17. Düzenlemenin devamında çocukların dilenilmesinde sesli ya da görüntülü elektronik iletişim cihazlarının kullanılmayacağına yer verilmektedir. OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 8.

<sup>455</sup> ÖZDEMİR, s. 157.

<sup>456</sup> ERDEM/MAKARACI-BAŞAK, s. 137; SEÇER, s. 268. “... Taraflar tanzim ettikleri protokolü mahkemeye sunarak boşanmaya karar verilmesini istemiş iseler de davacı kadın ve çocuklar için belirtilen nafakaların ve kadın için tazminatın niteliği açıklanmamıştır. Bu durumda mahkemece nafakalar ile tazminatın niteliğinin taraflardan açıklattırılması, uyuşmaları halinde buna göre nafaka ve tazminat taktiri ile boşanmaya karar verilmesi aksi halde taraflardan delillerinin sorularak, toplanıp sonucuna göre karar verilmesi gerekir. ...”, Y. 2. HD., E. 2002/2106, K. 2002/2558, T. 28.02.2002, GENÇCAN, Boşanma, s. 1181.

<sup>457</sup> SEÇER, s. 268.

<sup>458</sup> “... Taraflar tek bir konuda anlaşamamış olsalar dahi, Türk Medeni Kanununun 166/3. maddesi uyarınca delil toplanmadan karar verilemez. Bu gibi hallerde tarafların iddia ve savunmaları çerçevesinde delilleri toplanıp Türk Medeni Kanununun 166. Maddesinin 1., 2. Ve 4. Firkalarına göre değerlendirme yapılmalıdır. ...”, Y. 2. HD., E. 2004/1717, K.

Anlaşılabilecek diğer bir husus olan çocuğun durumu ise TMK m. 182 (2)'de düzenlenen iştirak nafakası, TMK m. 182 (1 ve 2)'de düzenlenen kişisel ilişki kurulması ve TMK m. 336 (3)'te düzenlenen velayettir<sup>459</sup>.

İsviçre hukukunda da tam anlaşmanın, boşanmanın mali sonuçlarından her biri ve tamamının açıkça uygunsuz olup olmadığını değerlendirilmesi gerekir. ZGB Art. 111 (2), mahkeme ön incelemesinin, özellikle tarafların ortak talepleriyle ilgili çocuklarla ilgili velayet düzenlemesi, kişisel ilişki düzenlenmesi ve nafaka açısından olumlu sonuçlanması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, ZGB Art. 133 (2) uyarınca gerektiğinde çocuklar da dinlenebilir. Mahkeme, sunulan belgeler tamamlanmamışsa, tarafların gelir, mal varlığı ve yaşam giderlerine dair daha fazla belge talep edilmesi gerekiyorsa anlaşmanın muhtemel onaylanabilir olup olmadığını değerlendiremez<sup>460</sup>.

Anlaşmalı boşanma davasının başlatılması için her zaman eksiksiz bir anlaşma şart koşulacak olsaydı, birçok çift anlaşmalı boşanma prosedüründen dışlanmış olurdu<sup>461</sup>. Kısmi anlaşmalı boşanmada, eşler ortak boşanma arzusuna sahipken boşanmanın yan sonuçları üzerinde anlaşmamaktadır. Öğretide yer alan bizim de katıldığımız bir görüşe göre

---

2004/2494, T. 01.03.2004, GENÇCAN, Boşanma, s. 1178. “... mahkemece, tarafların boşanmanın mali sonuçları ve çocukların durumu hakkında düzenlemelere ilişkin olarak tarafların beyanlarının alınması, bu beyanların özgür iradeleri ile açıklandığı sonucuna varılırsa ve düzenleme uygun bulunur ise bu doğrultuda boşanma kararı verilmesi; düzenlemenin uygun bulunmaması hâlinde ise anlaşmada gerekli görülen değişikliğin yapılarak, değişiklik yapılan hususlarda madde hükmünün öngördüğü şekilde taraflara bir öneride bulunulması, öneri kabul edildiği takdirde buna göre karar verilmesi, kabul edilmediği ve taraflarca anlaşmaya varılarak mahkemenin de uygun bulacağı yeni bir düzenleme de yapılmadığı takdirde, davanın Türk Medeni Kanununun 166/1. maddesi uyarınca çekişmeli boşanma olarak sürdürülüp sonucu uyarınca karar verilmesi gerekir. ...”, Y. HGK., E. 2017/2-2643, K. 2019/484, T. 18.04.2019, (Lexpera), (E.T: 15.04.2025).

<sup>459</sup> ERDEM/MAKARACI-BAŞAK, s. 138.

<sup>460</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 9. Kanunun teknik olmayan anlamda kullandığı “onaylanabilirlik” kavramı, eşlerin çocuklarla ilgili sundukları ortak taleplerin de kabul edilebilir olması gerektiği anlamına gelir. Çocuklarla ilgili konular, ebeveynlerin serbest tasarrufuna bırakılmamıştır. Çünkü bu konularda ZPO Art. 296 (3) uyarınca resen inceleme ilkesi (*Offizialmaxime*) geçerlidir. Bu nedenle eşler çocuklar hakkında bir anlaşma yapamaz, mahkemeye yönelik ortak başvurularda bulunabilirler. Ortak başvurunun mahkeme tarafından serbestçe incelenip onaylanması gerekir. Çocukların dinlenilmesi, eşlerin dinlenilmesinden önce tamamlanmalıdır. CHK-JUNGO, ZGB 111 N 12, 16.

<sup>461</sup> FammKomm-FANKHAUSER, ZGB 111 N 6.

yan sonuçların tamamı veya bir kısmı üzerinde anlaşamama durumlarında kısmi anlaşmalı boşanma yoluna gidilebilir<sup>462</sup>.

Kısmi anlaşmalı boşanmada, eşler boşanmanın yan sonuçlarının hâkim tarafından karara bağlanmasını isteyebilecekleri gibi bazı yan sonuçlar konusunda anlaşarak yalnızca anlaşamadıkları sonuçların hâkim tarafından karara bağlanmasını da talep edebilirler. Kısmi anlaşmalı boşanmanın diğer örnekleri olarak karşımıza, ZGB Art. 114 uyarınca öngörülen iki yıllık ayrılık süresi henüz dolmamış olmasına rağmen, diğer eşin boşanma davasını açıkça kabul etmesi, eşlerin daha önce tam bir anlaşma sunmasına rağmen bu anlaşmanın yargılama sürecinde kısmen kabul edilemez bulunması ve eşlerin açıkta kalan konularda anlaşmamış olması gösterilebilir<sup>463</sup>.

Anlaşmalı boşanmalarda, kısmi anlaşma içeren yargılama süreci ZPO Art. 286–288 arasında düzenlenmiştir. Taraflar başta yalnızca kısmi bir anlaşma içeren anlaşmalı boşanma talebinde bulunup sonrasında özellikle ZPO Art. 287 uyarınca yapılacak duruşmada tüm boşanma sonuçları üzerinde anlaşma sağlanmışlarsa, mahkeme ZGB Art. 111 koşullarının mevcut olduğuna karar vererek anlaşmayı onaylayabilir. Böyle bir durumda mahkeme ZPO Art. 288 (1) uyarınca boşanmaya hükmedebilir. Ancak, duruşma sırasında yeni anlaşmazlıklar ortaya çıkarsa veya eşler mahkemenin anlaşmaya ilişkin talep ettiği değişikliklerde anlaşamazlarsa, dava ZPO Art. 288 (2) uyarınca yalnızca uyuşmazlık konusu olan boşanma sonuçları bakımından çekişmeli şekilde devam eder. Bu süreçte eğer boşanmanın kendisi hakkında da anlaşmazlık ortaya çıkarsa, süreç ZPO Art. 288 (3) uyarınca ilerler. Mahkeme, ZPO Art. 288 (3) uyarınca anlaşmalı boşanma talebini reddeder ve her iki tarafa da bir boşanma davası açmak için bir süre belirler<sup>464</sup>.

Boşanmanın sonuçlarına ilişkin hususlar ihtilafli kalırsa veya eşlerin yaptığı tüm anlaşmalar mahkeme tarafından onaylanamazsa, mahkeme süreci yönlendiren bir karar verir ve bu kararla birlikte kısmi anlaşmalı boşanma koşullarının gerçekleştiğini kabul eder. Bu durumda, artık boşanmanın kendisi ve eşlerin anlaşarak düzenledikleri boşanma sonuçları

<sup>462</sup> CHK-JUNGO, ZGB 112 N 1; FammKom-FANKHAUSER, ZGB 112 N 5. Öğretide yer alan diğer bir görüşe göre ise böyle bir sonucu isteyen eşler en azından yargılama giderlerinin paylaşılması gibi daha az önemli konularda anlaşma sağlamış olmalıdır. BSK-GLOOR, ZGB 112 N 2.

<sup>463</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 1.

<sup>464</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 2.

bu dava kapsamında tartışılmaz<sup>465</sup>. Bu kararla birlikte, boşanma süreci ZPO Art. 288 (2) uyarınca "*ek dava*" (*Annexverfahren*) olarak adlandırılan ve çekişmeli şekilde yürütülen usulde devam eder. Bu ek davada, artık eşlere taraf sıfatlarının da verilmesi gereklidir<sup>466</sup>.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız kısmi anlaşmalı boşanmalarda da eşler arasında bir boşanma anlaşması (protokolü) yapılması muhtemeldir. Dolayısıyla son olarak bu protokolün hukuki niteliği ve bağlayıcılığı hakkında da bilgi vermek isteriz.

### **bbb. Boşanma Protokolünün Hukuki Niteliği ve Bağlayıcılığı**

Türk Borçlar Kanunu (TBK)'nin sözleşmelerin kurulması, geçerliliği ve hükümlerine ilişkin hükümleri, boşanma hukukunda aksine bir hüküm olmadıkça boşanma protokolü olarak adlandırılan sözleşme için de uygulanır<sup>467</sup>.

Sözleşme kavramı, TBK m. 1'de " *tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanı ile oluşan hukuki işlemdir*" şeklinde tanımlanmıştır<sup>468</sup>. Sözleşmenin kurucu unsurları; irade beyanları, irade beyanlarının karşılıklı olması ve karşılıklı irade beyanlarının birbirine uygun olmasıdır. Sözleşmenin gerçekleştirdiği iki temel sonuç ise bir sözleşme ilişkisinin kurulması ve kurulan sözleşmenin tarafları bağlamasıdır<sup>469</sup>. Bir sözleşmenin meydana gelebilmesi için tarafların iradelerinin sözleşmenin esaslı noktaları üzerinde uyuşması gerekmektedir. Aksine bir düzenleme söz konusu olmadıkça sözleşmelerin kurulmasına herhangi bir şekle tabi olmamakla

<sup>465</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 5; BSK-GLOOR, ZGB 112 N 7.

<sup>466</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 112 N 5.

<sup>467</sup> NOMER Haluk Nami, "Anlaşmalı Boşanma Protokolünden Dönülebilir Mi?", YÜHFD, C. XVIII, 2021/2, s. 584; SEÇER, s. 264.

<sup>468</sup> Öğretide sözleşme deyimi çeşitli anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Dar anlamda sözleşme, iki veya daha fazla tarafın hukuki bir sonuca ulaşmayı amaç edinen, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile oluşan hukuki işlemdir. Geniş anlamda sözleşme, söz konusu bu hukuki işlem ile kurulan hukuki ilişkiyi ifade eder. En dar anlamı ile sözleşme ise sözleşmede yer alan tarafların mutabık kalmış oldukları metnin üzerinde yer aldığı belgeyi ifade etmektedir. KOCAYUSUPPAŞAOĞLU Necip, Borçlar Hukuku Genel Bölüm Birinci Cilt, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 2017, §16 N 1; OĞUZMAN Kemal/ÖZ Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 1, Vedat Kitapçılık, 22. Baskı, İstanbul, 2025, N 148; TERCIER Pierre/PICHONNAZ Pascal/DEVELİOĞLU Murat, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, On İki Levha Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2020, N 238, 239; EREN Fikret, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 29. Baskı, Legem, Ankara, 2024, N. 555.

<sup>469</sup> ANTALYA Gökhan, Marmara Hukuk Yorumu Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/I 1, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2019, N 1090, 1091.

YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

birlikte boşanma protokolünün nihayetinde hâkim tarafından onaylanması gerektiğinden örtülü irade beyanıyla veya sözlü olarak yapılması anlamlı değildir. Kanaatimizce anlaşma protokolü eksik iki tarafa borç yükleyen hâkimin onayı şartına bağlı bir borçlar hukuku sözleşmedir<sup>470</sup>.

Boşanmak isteyen eşler bu anlaşmayı yaparak hâkimin anlaşmalı boşanmaya karar vermesi için gerekli ön şartı gerçekleştirmeyi amaçlarlar. Ancak tarafların anlaşması bu sonucu sağlamaya yetmez. Ayrıca hâkimin bu anlaşmayı “uygun bulması” gerekir. Burada eşlerin yapmış oldukları anlaşmanın hüküm doğurması ilave bir şarta bağlanmıştır. Tarafların iradesine değil, kanuna dayanan bu tür şartlara kanuni şart denir. Kanuni şartın öngörüldüğü hallerde, hukuki işlemin kurucu unsuru olan irade beyanları tamam olduğu halde, yani hukuki işlem kurulduğu halde, onun ilave bir unsur ile tamamlanması gerekir. Bunu ifade etmek üzere öğretide “*noksanlık*” tabiri kullanılmaktadır. Tamamlayıcı unsurun gerçekleşmesinden önceki dönemde hukuki işlemin akıbeti askıdadır. Hâkimin anlaşmayı uygun bulmasıyla işlem tamamlanır ve geçerli hale gelir. Eğer hâkim anlaşmayı uygun bulmazsa veya işlemin gerçekleşmeyeceği anlaşıldığı takdirde işlem kesin olarak hükümsüzleşir<sup>471</sup>.

Türk hukuk öğretisi ve uygulamasında hâkimin eşler arasındaki protokole dayalı olarak boşanma kararını vereceği ve tarafların anlaşmasını boşanma kararının hüküm fıkrasına geçireceği ifade edilmektedir. Boşanma kararı ile eşlerin yapmış oldukları protokol artık sözleşme karakterini kaybederek mahkeme kararının bir parçasını oluşturur. Bu nedenle, hâkimin onayından sonra anlaşmanın iptali ancak kanun yoluyla olabilir<sup>472</sup>.

İsviçre öğretisinde boşanma iradesi kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hak olduğundan ve TMK m. 23 kapsamında özel bir koruma altında bulunduğundan, eşlerden her biri, boşanma ve boşanma anlaşmasına dair rızasını hem duruşmadan önce hem de duruşma sırasında veya birden fazla duruşma yapılmışsa sonucunda tek taraflı olarak geri çekebileceği ifade

<sup>470</sup> Eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşme, tarafların her ikisinin de borç altına girdiği ancak tarafların yüklendikleri edimlerin birbiriyle değişim ilişkisi içinde olmadığı ya da taraflardan birinin her zaman borç altına girdiği ancak diğer tarafın bazı şartların gerçekleşmesi durumunda borç altına girdiği sözleşmelerdir. EREN, N. 607; OĞUZMAN/ÖZ, N. 160, 161; ANTALYA, N. 1141. Aile hukukuna özgü bir sözleşme olarak nitelendiren görüş için bkz. DOĞAN Burak, “Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma (TMK m. 166/III), ERÜHFD, C. XIX, S. 2, 2024, s. 771.

<sup>471</sup> NOMER, s. 585.

<sup>472</sup> NOMER, s. 585; Y., 2. HD., E. 2009/17648, K. 2010/19842, T. 29.11.2010, YKD 2011/3, 402. Aksi takdirde protokolün yok hükmünde olduğu görüşünde: Y., HGK., E. 2013/8-1542, K. 2015/1110, T. 27.03.2015 (Lexpera), (E.T: 24.04.2025).

edilmektedir<sup>473</sup>. İsviçre Federal Mahkemesi'nin vermiş olduğu bir karara göre, yargılamanın tek hâkim tarafından yapıldığı durumlarda, “*karar değerlendirilmesi*” (*Urteilsberatung*) anı, hâkimin boşanma anlaşmasını onaylamaya ve irade bozukluğu olmaksızın verilmiş boşanma onayını kabul etmeye karar verdiği an diğer bir deyişle duruşmaların sonu olarak değerlendirilmelidir<sup>474</sup>. “*Karar sonuç*” kısmının (*Urteilsdispositiv*) tebliğinden sonra, eşler yalnızca boşanma iradesi veya boşanmanın ferî sonuçları açısından irade sakatlığı iddiasında bulunabilir<sup>475</sup>. Ancak İsviçre Federal Mahkemesi'nin vermiş olduğu son kararlarda önceden hazırlanmış boşanma protokolünün kişilik hakkını sınırlandırmadığı ve kişilik hakkını ihlal etmediği ifade edilmektedir. Bu nedenle boşanma protokolünde de bağlayıcılığın başlangıç anının diğer sözleşmelerden farklı olmadığı ve karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarında bulunmasıyla birlikte diğer bir deyişle mahkemenin vereceği karardan önce başlayacağı kabul edilmektedir<sup>476</sup>.

Bir boşanma davasının açılmasıyla başlayan süreçte, taraflar mahkemeye, kendileri açısından bağlayıcı olsa da henüz hukuken geçerli olmayan anlaşmanın onaylanmamasını talep etme imkânına sahiptir<sup>477</sup>. Eşlerden biri, örneğin anlaşmanın bir irade sakatlığı içerdiğini ya da kendisi açısından ZGB Art. 27 (2) anlamında aşırı bağılıktan kişilik hakkı ihlali doğurduğunu özellikle de şartların bu arada öngörülemez şekilde değişmiş olduğunu ileri sürerek, onay verilmemesi talebini gerekçelendirebilir<sup>478</sup>.

Mahkemenin, ZPO Art. 279 (1) uyarınca bir boşanma protokolünün onaylanabilir olup olmadığının incelemesinde esas alınan an, tarafların anlaşmayı yaptıkları zaman değil, mahkemenin onay anıdır. Bu nedenle sözleşme içeriğinin denetimi açısından belirleyici olan an, mahkemenin onay verdiği zamandır. Mahkeme protokolün yapılmasından bu yana ortaya çıkan değişiklikleri de dikkate almakla yükümlüdür<sup>479</sup>.

<sup>473</sup> BGE 135 III 193 E. 2.2 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>474</sup> BGer 5A\_721/2012, 17.01.2013, E. 3.2.2 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>475</sup> OFK-SCHWANDER, ZGB 111 N 11.

<sup>476</sup> BGE 145 III 474 E 5.5 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025). Nafaka anlaşmaları ve mal rejimi anlaşmalarının ZPO Art. 279 uyarınca mahkeme onayına tabi olduğu kabul edilmektedir. BGE 121 III 393 E 5b; BGE 5C.114/2003 E 3.2.2 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>477</sup> BGE 5A\_772/2014 E 3; BGE 5A\_688/2013 E 7.2.1; BGE 5A\_599/2007 E 6.3.1 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>478</sup> BGE 145 III 474 E 5.6; BGE 122 III 97 E 3a; BGE 5A\_121/2016 E 4 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>479</sup> CHK-JUNGO, ZGB 111 N 24.

Boşanma protokolünün yorumu, borçlar hukukunda öngörülen yorum kurallarına göre yapılır. Öncelikle belirleyici olan, tarafların örtüşen gerçek iradesidir<sup>480</sup>. Eğer bu irade tespit edilemiyorsa, tarafların iradesi, güven ilkesi uyarınca belirlenmelidir<sup>481</sup>. Tarafların iradelerinin gerçekten bağımsız biçimde oluşarak beyan edilip edilmediği, bir duruşma sırasında araştırılmalıdır. Boşanma protokolünün iyice düşünülerek, özgür iradeyle ve tüm seçeneklerin tam farkında olunarak akdedilip edilmediği sorusu mahkemenin ZPO Art. 279 kapsamında denetlemesi gereken en önemli husustur. Tarafların özgür iradesi ve olgun, bilinçli düşünme süreci, anlaşmanın yapıldığı anda mevcut olmalıdır. Ancak boşanma protokolünün içeriğinin bariz şekilde hakkaniyetsiz olup olmadığı yönündeki denetim farklıdır. Bu denetim açısından belirleyici an mahkemenin karar anıdır. Boşanma protokolünün onaylanmamasını isteyen eş, onayın koşullarının bulunmadığını diğer bir deyişle özgür irade, olgun düşünme süreci ve bariz şekilde hakkaniyetsiz olmayan içerik iddiasını somutlaştırmak ve ispatlamakla yükümlüdür<sup>482</sup>. Belirli bir zaman baskısı, eşlerden birinin şikayetleriyle protokolün uyum göstermesi, irade oluşum sürecinin yetersiz olduğu sonucunu kendiliğinden doğurmaz<sup>483</sup>.

### **III. KISMİ ANLAŞMALI BOŞANMA KARARININ SONUÇLARI**

Boşanmanın anlaşmaya dayalı olarak gerçekleştirilmesi için gereken koşullar yerine getirilmişse, mahkeme boşanma anlaşmasını onaylar ve boşanmaya hükmeder. Ancak bu noktadan sonra, anlaşılammış boşanma sonuçlarına ilişkin yargılama çekişmeli usulde devam eder. Bu nedenle, kısmi anlaşma ile yapılan anlaşmalı boşanma başvurusu hem rızaya dayalı hem de çekişmeli yargılamayı kapsayan karma bir prosedürdür. Bu prosedür, anlaşmalı boşanmanın avantajlarını, kalan boşanma sonuçları üzerindeki anlaşmazlıktan kaynaklanan yasal çatışma unsurlarıyla birleştirir<sup>484</sup>. Çekişmeli boşanma sonuçlarıyla ilgili olarak her bir eş talepte bulunur. Eşler taraf rolleri konusunda anlaşabilirler veya mahkeme eşler için taraf rollerini davacı ve davalı olarak belirler. Bu ek dava (Annexverfahren) normal bir dava olup, kural olarak ZPO Art. 220 vd. hükümleri uygulanır. Mahkeme, çekişmeli boşanma sonuçlarını daha önce taraflar arasında

<sup>480</sup> BGE 5A\_550/2019 E 5.1; BGE 140 III 134 E 3.2 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>481</sup> BGE 143 III 520 E 8.6; BGE 5A\_550/2019 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>482</sup> CHK-JUNGO, ZGB 111 N 23 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>483</sup> BGE 5A\_96/2018 E 2.2.6 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>484</sup> Fammkomm-FANKHAUSER, ZGB 112 N 2.

kararlaştırılmış hususlarla uyumlu şekilde karara bağlamaya çalışır. Bu mümkün değilse, anlaşmanın değiştirilmesi için taraflara süre verir.

Boşanma kararlarında birlik ilkesi (*Einheit des Scheidungsurteils*) geçerlidir. Bu ilke yalnızca anlaşmayla karara bağlanmış sonuçların onayı için değil, aynı zamanda çekişmeli sonuçlara dair yargı kararı için de geçerlidir. Mahkeme, boşanma ve boşanmanın yan sonuçları hakkında bir bütün karar vermelidir. Ancak mahkeme, belirli koşullar altında boşanma konusunda kısmi bir karar (*Teilentscheid*) verebilir. Kısmi kesinleşme (*Teilrechtskraft*) ilkesi boşanma kararlarının birliği ilkesine istisna oluşturur. Bunun için ya eşlerin rızası ya da bir eşin haklı menfaati gereklidir<sup>485</sup>. Mal rejiminin tasfiyesi diğer boşanma sonuçlarının değerlendirilmesini etkilemiyorsa, önemli nedenler bulunması halinde ayrı şekilde yürütülebilir. Önemli nedenler, kapsamlı, karmaşık ve çekişmeli bir mal rejimi tasfiyesinin, anlaşılmış noktaların düzenlenmesini geciktireceği ve bu tasfiyenin nafaka tutarını etkilemediği durumlarda mevcuttur. Boşanma, gerekli koşullar sağlanmadığı için gerçekleştirilemiyorsa, mahkeme her bir eşe, boşanma davası açması için bir süre verir. Bu süre içinde dava derdest kalır ve alınmış olan olası geçici önlemler yürürlükte kalmaya devam eder<sup>486</sup>.

## SONUÇ

Türk Medeni Kanunu'nda yer alan anlaşmalı boşanma kurumu, evliliğin sona erdirilmesinde taraf iradelerine öncelik tanıyan bir yaklaşım sergilese de mevcut düzenleme yalnızca eşlerin ortak boşanma iradesiyle birlikte boşanmanın tüm yan sonuçları üzerinde tam mutabakatı halinde boşanmanın mümkün olabileceğini öngörmektedir. Bu durum, uygulamada kimi zaman boşanma iradesi bakımından tam bir uyum içinde olan eşlerin, sadece yan sonuçlara dair sınırlı uyuşmazlıklar sebebiyle boşanma konusunda da çekişmeli yargı yoluna zorlanmalarına neden olmakta; bu da hem taraflar bakımından mağduriyet yaratmakta hem de yargı sisteminde gereksiz iş yükü doğurmaktadır.

Özellikle İsviçre hukukunda yer alan kısmi anlaşmalı boşanma modeli, Türk hukuk sistemi açısından *de lege ferenda* bağlamında örnek teşkil edebilecek niteliktedir. İsviçre Medeni Kanunu'nun 112. maddesi uyarınca, eşlerin yalnızca boşanma hususunda uzlaşmış olmaları durumunda, evlilik

<sup>485</sup> Eşlerden birinin yeniden evlenmek istemesi veya zina gibi açık bir boşanma gerekçesinin bulunması olabilir. BGE 144 III 298 E 6.4; BGE 5A\_689/2019 E 3.1 (Swisslex), (E.T: 24.04.2025).

<sup>486</sup> CHK-JUNGO, ZGB 112 N 10.  
YÜHFD Cilt: XXII Sayı:2 (2025)

sona erdirilmekte; yan sonuçlar ise mahkemece çözümlenmektedir. Bu model, bireysel özerkliğe dayanan modern aile hukuku anlayışının bir uzantısıdır.

Literatürde, anlaşmalı boşanmanın evlilik kurumunun ciddiyetini zedeleyebileceği, özellikle genç çiftler açısından boşanmayı kolaylaştıracağı yönündeki geleneksel yaklaşımlar halen yer bulmaya devam etse de modern hukuk sistemlerinde giderek artan biçimde, boşanmanın bir gerçeklik olarak kabul edilmesi ve birey özerkliğine uygun çözümler geliştirilmesi gerektiği görüşü ağır basmaktadır. Bu bağlamda, kısmi anlaşmalı boşanmanın, yalnızca tarafların boşanma iradelerini dikkate alan, yan sonuçlar bakımından ise yargısal değerlendirmeye açık bir boşanma modeli olarak hukuk sistemimize kazandırılması hem bireysel hak ve özgürlüklerin hem de yargılamanın etkinliğinin korunmasına katkı sağlayacaktır.

Kanaatimizce, kısmi anlaşmalı boşanma kurumunun Türk Medeni Kanunu'nda açık bir şekilde düzenlenmesi gerek öğretilerde gerek uygulamada yaşanan tereddütleri giderecek ve mevcut normatif yapıyı daha esnek ve işlevsel kılacaktır. Nitekim, bazı mahkeme kararlarında yargının zaman zaman kısmi anlaşmalı boşanma modeline fiilen yaklaşmakta olduğunu göstermektedir. Ancak bu yaklaşım, açık bir yasal dayanağa sahip olmaksızın uygulandığında hukuki öngörülebilirliği zedeleme riskini de beraberinde taşımaktadır.

Sonuç olarak, tarafların yalnızca boşanma iradesinde anlaşmaları hâlinde dahi evliliğin sona erdirilebilmesine olanak tanıyan, yan sonuçların ise mahkemece karara bağlandığı bir kısmi anlaşmalı boşanma rejiminin, Türk hukuk sistemine kazandırılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu yönde yapılacak bir düzenleme, hem bireysel özerkliği ve irade serbestisini güvence altına alacak hem de aile hukukunun temel hedeflerinden biri olan barışçıl ve uzlaşmaya dayalı çözüm yollarının önünü açacaktır.

*De lege ferenda* açısından muhtemel bir düzenlemede kısmi anlaşmalı boşanmaya karar verilebilmesi için *eşlerin boşanmak için birlikte başvurması veya bir eşin diğerinin açtığı boşanma davasını kabul etmesi, boşanmak isteyen eşlerin evlendikten sonra en az bir yıl geçmiş olması, hâkimin eşleri bizzat ayrı ayrı ve birlikte dinlemesi şartlarına yer verilmelidir. Kısmi anlaşmalı boşanma, boşanmanın yan sonuçlarının tamamı veya bir kısmında anlaşmazlık veya eşlerin anlaşmasının mahkeme tarafından onaylanmaması halinde mümkün görülmelidir. Eşlerin boşanmanın yan sonuçlarının bir kısmı üzerinde anlaşmaya varması halinde bu anlaşmanın mahkeme tarafından onaylanması gerekmektedir. Yapılan bu anlaşma bağlayıcı niteliği haiz olacaktır.*

Mahkeme, boşanma ve boşanmanın yan sonuçları hakkında bütün halinde bir karar vermelidir. Ancak mahkeme, eşlerin rızası ya da bir eşin haklı menfaati söz konusu olması durumunda boşanma konusunda kısmi bir karar verebilir.

### KAYNAKÇA

- AKINTÜRK Turgut/ATEŞ Derya, Türk Medeni Hukuku İkinci Cilt Aile Hukuku, 25. Baskı, Ankara, 2024.
- AKİL Cenk, “Vesayete İlişkin Olanlar Dışında Türk Medeni Kanunu’nda Yer Alan Çekişmesiz Yargı İşleri”, AÜHFD, 62 (4), 2013, s. 923-969.
- ALSAÇ Hatice, “İslam Hukukunda Muhâlea ve TMK Anlaşmalı Boşanma ile Mukayesesi”, ESOĞÜİFD, C. 9, S. 2, 2022, s. 1166-1196.
- ANTALYA Gökhan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Cilt V/1, 1, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2019.
- ATAR Fahrettin, “Muhâlea”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara, 2020.
- ATEŞ Süleyman, “Kur’an-ı Kerim’de Evlenme ve Boşanma ile İlgili Ayetlerin Tefsiri”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXIII, (1978), s. 221-286.
- BÄHLER Daniel, ZPO Schweizerische Zivilprozessordnung Kommentar, (Hrsg. BRUNNER Alexander/GASSER Dominik/SCHWANDER Ivo), Dike Varlag, 2. Auflage, Zürich, 2016.

- BASIM Aybüke, “Anlaşmalı Boşanma Çekişmesiz Bir Yargı İşidir?”, *Adalet Dergisi*, Sayı 69, 2022/2, s. 513-554.
- BAYGIN Cem/NAR Ahmet, *Medeni Hukuk Dersleri – II, Yetkin*, 1. Bası, Ankara, 2025.
- BUDAK Ali Cem/KARAASLAN Varol, *Medeni Usul Hukuku*, Filiz Kitabevi, 6. Baskı, İstanbul, 2022.
- CEYLAN Ebru, *Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları*, 1. Baskı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇAKIRCA Seda İrem, “Mehir Sözleşmesinin Hukuki Niteliği”, *Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9/121- 122 (2019), s. 104-108.
- ÇEVİK Naci, “İslam ve Osmanlı Hukukunda Tefrik”, *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 2, 2013, s. 23-42.
- CİN HALİL, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Selçuk Üniversitesi Basımevi, 2. Baskı, Konya, 1988.
- DEVECİ Zeynep Sümevra, *Çekişmesiz Yargıda İlgili Kavramı ve Hukuki Durumu*, *Adalet*, 1. Baskı, Ankara, 2025.
- Dİ MARZO Salvatore, *Roma Hukuku*, (Çev. UMUR Ziya), 1. Baskı, İstanbul, 1959.
- DOĞAN Burak, “Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma (TMK m. 166/III), *ERÜHFD*, C. XIX, S. 2, 2024, s. 755-787.
- DURAL Mustafa/ÖĞÜZ TUFAN/GÜMÜŞ Mustafa Alper, *Türk Özel Hukuku Cilt III*, Filiz Kitabevi, 20. Baskı, İstanbul, 2025.
- DURGUN ARSLAN Çisil, "Boşanma Sebeplerinden Kusur Esasının Kaldırılmasına İlişkin Karşılaştırmalı Hukuktaki Yaklaşımlar," *Türk Medeni Hukuk Reformunun 95. Yılı Sempozyumu*, Legal Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2021.
- ERDEM Mehmet/MAKARACI-BAŞAK Aslı, *Aile Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2024.
- EREN Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 29. Baskı, Legem, Ankara, 2024.
- FANKHAUSER Roland, *FamKomm-Kommentar zum Familienrecht, Scheidung, Band I: ZGB*, (Hrsg. SCHWENZER Ingeborg/FANKHAUSER Roland), 4. Auflage Stämpfli Verlag AG, Bern 2022.

- GENÇCAN Ömer Uğur, “Anlaşmalı Boşanma Davalarında “Anlaşma” Aldatmacası”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 99, 2012, s. 303-310. (“Anlaşma” Aldatmacası)
- GENÇCAN Ömer Uğur, Boşanma Hukuku 2. Cilt, Yetkin, 12. Baskı, Ankara, 2023. (Boşanma)
- GLOOR Urs, Kommentar zum Schweizerischen Privatrecht, Basler Kommentar Zivilgesetzbuch, Art. 1-456 ZGB, (Hrsg. GEISER Thomas/FOUNTOULAKIS Christiana), Helbing & Lichtenhahn, 7. Auflage, Basel, 2022.
- GÖNENÇ Fulya İlçin, “Roma Hukukunda Boşanma (Divortium)”, AÜEHFD, C. VII, S. 1-2, 2003, s. 645-654.
- GÜRSOY Kemal Tahir, “Eşlerin Anlaşması Suretiyle Boşanma”, Ankara Hukuk Fakültesi 50. Yıl Armağanı, Boşanma Hukuku Haftası Cilt II, Ankara, 1977.
- HATEMİ Hüseyin, İslam Hukuku Dersleri, Sümer Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 2012.
- JUNGO Alexander, CHK - Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, Personen und Familienrecht Art. 1-456 ZGB – Partnerschaftsgesetz, (Hrsg. RUTHArnet/BREITSCHMID Peter/JUNGO Alexandra), 4. Auflage, Schulthess, 2023.
- KARAKAŞ Fatma Tülay, “Karine Kavramı, Kanuni Karineler ve Varsayımlar”, AÜHFD, 62 (3), 2013, s. 729-759.
- KILIÇOĞLU Ahmet, Aile Hukuku, Turhan Yayınevi, 7. Baskı Ankara, 2024.
- KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip, Borçlar Hukuku Genel Bölüm Birinci Cilt, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 2017.
- KOSCHAKER Paul/AYİTER Kudret, Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Hukukunun Ana Hatları, 1. Baskı, İzmir, 1993.
- KURU Baki, Nizasız Kaza, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1961.
- MCGINN Thomas, “The Law of Roman Divorce in the Time of Christ”, The Historical Jesus in Context, (Ed. LOPEZ Donald), Princeton University Press, Oxford, 2006.

- NOMER Haluk Nami, “Anlaşmalı Boşanma Protokolünden Dönülebilir Mi?”, YÜHFD, C. XVIII, 2021/2, s. 584 (583-591).
- OĞUZMAN Kemal/DURAL Mustafa, Aile Hukuku, 2. Baskı, İstanbul, 1998.
- OĞUZMAN Kemal/ÖZ Turgut, Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt 1, Vedat Kitapçılık, 22. Baskı, İstanbul, 2024.
- OKTAY-ÖZDEMİR Saibe, “Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı”, Public and Private International Law Bulletin, Vol. 35, Iss. 1, s. 29-46.
- ÖZDEMİR Nevzat, Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma, Beta, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- ÖZTAN Bilge, Aile Hukuku, Turhan Kitabevi, 6. Baskı, Ankara, 2015.
- PLATON, Yasalar, Say Yayınları, İstanbul, 2021.
- SCHWANDER Ivo, OFK - Orell Füssli Kommentar, OR Kommentar Schweizerisches Zivilgesetzbuch, (Hrsg. KOSTKIEWICZ J. Kren/WOLF Stephan/AMSTUTZ Marc/FANKHAUSER Roland), 4. Auflage, Zürich, 2021.
- SEÇER Öz, “Anlaşmalı Boşanmada Eşlerin Yaptıkları Anlaşmalar”, İNUHFD, C. 7, S. 2, 2016, s. 259-286.
- SUTTER-SOMM Thomas /LAZIC Milan, Kommentar zur Schweizerischen Zivilprozessordnung (ZPO), (Hrsg. SUTTER-SOMM Thomas, HASENBÖHLER Franz/LEUENBERGER Christoph), Schulthess, 3. Auflage, Zürich, 2016.
- ŞİPKA Şükran, “Karşılaştırmalı Hukukta Evliliğin Sona Erme Nedenleri ve Sonuçlarına Toplu Bakış”, Medeni Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk ile İlişkili Güncel Aile Hukuku Meseleleri, 1. Baskı, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- TEKİNAY Selahattin Sulhi, Türk Aile Hukuku, Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul, 1990.
- TERCIER Pierre/PICHONNAZ Pascal/DEVELİOĞLU Murat, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, On İki Levha, 2. Baskı, İstanbul, 2020.
- TÜRKMEN Ahmet, “Yargıtay’ın Bağışlama Yaklaşımı Çerçevesinde Mehir ve Mehirin Geri Alınması”, DEÜHFD, C. 22, S. 2, (2020), s. 541-576.

VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veldet, Ailenin Çilesi Boşanma, Çağdaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 1976.

WEBER Albrecht, MüKo-Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch: BGB, Band 9: Familienrecht I, §§ 1297-1588, (Hrsg. Säcker Franz Jürgen/RIXECKER Roland/OETKER Hartmut/LIMPERG Bettina), C.H Beck, 9. Auflage, München, 2022.

YARGI Mehmet Ali, “Bedel Karşılığında Boşanma ve Muhâlea Uygulamaları: Suudi Arabistan’da Bir İnceleme”, MÜİFD, 42 (2012/1), s. 141-172.

YARGIÇ Zeynep, Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma Davası ve Hukuki Sonuçları, On İki Levha, 1. Baskı, İstanbul, 2021.

YILMAZ-BİLGİN Esra, Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanma, On İki Levha Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2016.

YÜCEL Özge, Boşanma Hukukunda Kusur İlkesinden Kusurdan Bağımsızlığa Geçiş, Seçkin Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara, 2023.

<https://data.tuik.gov.tr/>

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/>

<https://www.atlas.bfs.admin.ch/>

<https://www.kuranokuyan.com/>

<https://www.lexpera.com.tr/>

<https://www.swisslex.ch/de/>

<https://kazanci.com.tr/>